

नारायणहिटी हत्याकाण्ड: 'ब्रोडशिट'को कभरेज

रमा पराजुली

विषय प्रवेश

नारायणहिटी राजदरबारमा २०५८ साल जेठ १९ गते (१ जुन २००१) साँझ अकल्पनीय घटना घट्यो । एम-१६ लगायत अत्याधुनिक बन्दुकबाट प्रहार गरिएको गोलीले तत्कालीन राजा वीरेन्द्र, रानी ऐश्वर्य, अधिराजकुमार निराजन, अधिराजकुमारी श्रुतीको त्यसैरात निधन भयो । तत्कालीन युवराज दीपेन्द्र अति गंभीर अवस्थामा अस्पताल पुऱ्याइए, जहाँ तीन दिनपछि उनको निधन भयो । उक्त काण्डमा पूर्व अधिराजकुमार धीरेन्द्र लगायत शाही परिवारका सदस्य तथा नातेदार गरी जम्मा १० जनाको देहावसान भयो । शुरुदेखि नै हत्याकाण्डको प्रमुख पात्र युवराज दीपेन्द्र रहेको बताइएको थियो र घटनाको छानबिन गर्न राजा ज्ञानेन्द्रद्वारा चार दिनपछि जेठ २३ गते गठित उच्च स्तरीय समितिले पनि दीपेन्द्रलाई नै दोषी ठहऱ्यायो ।

बेलुका ९ बजेतिर नारायणहिटी राजदरबारमा उक्त काण्ड घटेको थियो । करिब साढे नौ बजेदेखि नै काठमाडौँमा एम्बुलेन्सका साइरन गुञ्जिन थालेका थिए । सैनिक बाहन र एम्बुलेन्स तीब्र बेगमा हुँदैकिएका थिए । आफ्नो ड्युटी सकेर घर फर्केका सुरक्षाकर्मी फिर्ता बोलाइए । उनीहरूले आ-आफ्ना घरमा फोन गरेर संक्षिप्त जानकारी दिँदै कर्फ्यु लाग्न सक्ने सूचना दिए । सुरक्षाकर्मीका परिवारमाफत उनीहरूका नातेदार र छिमेकीले कुनै अनिष्ट घटेको थाहा पाए । राजधानीमा मध्यरातसम्ममा सनसनी फैलियो । टेलिफोनका घन्टी निरन्तर बजिरहे । राती करिब दुई बजेतिर वीबीसी र सीएनएन जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय समाचार माध्यमहरूले 'ब्रेकिङ न्युज' दिन थाले- 'आफ्नो विवाहको कुरा नमिलेपछि नेपालका युवराज दीपेन्द्रले राजा रानी सहित परिवारलाई सखाप पारेर आफू पनि आत्महत्या गरे ।'

उक्त हत्याकाण्डले केही समयका लागि नेपाली समाज अस्तव्यस्त बनायो । राजसंस्थाका प्रमुख राजा वीरेन्द्र लगायत राजपरिवारका अन्य व्यक्तिहरूको मृत्युले सर्वसाधारण आहत भए । संविधानको दायरामा बाँधिँएर संसदीय प्रक्रियामा सक्रिय दलहरूमाफत घटनाको तत्काल पछि के गर्ने भन्ने विषयमा अन्यौल कायम रह्यो । घटना छानबिनको प्रक्रियामा कसरी जाने भन्ने मुद्दामाथि बहस र विचार गर्नुको साटो सत्तारूढ नेपाली कांग्रेस र प्रमुख विपक्षी एमाले लगायतले 'सम्बन्धित निकायले छानबिन गर्नुपर्ने' माग गरे । संविधान नमान्ने गणतन्त्रवादी माओवादीको शीर्ष नेतृत्वले राजा वीरेन्द्रको प्रशंसा गर्दै घटनामा देशी विदेशी षडयन्त्र रहेको ठोकुवा गर्‍यो ।

नेपाली समाजले तीव्र चासो राखेको तथा मुलुकको राजनीतिको एउटा प्रमुख पाटोको रूपमा रहेको राजसंस्थाभित्र घटेको घटनावलीलाई सञ्चार माध्यमले जसरी 'कभर' गरे त्यसलाई 'राजनीतिक रिपोर्टिङ्ग' को एउटा प्रकार मान्न सकिन्छ। संवैधानिक राजतन्त्रको रूपमा राजनीतिमा संलग्न संस्थाबारे गरिएको रिपोर्टिङ्गले सबैलाई सूचित गर्ने प्रयास गरेको थियो भने सर्वसाधारणको आवाजलाई महत्व दिएर सरकार र दरबारलाई जिम्मेवार बन्न दवाव सृजना गरेको थियो। मिडियामार्फत हत्याकाण्डका विभिन्न पाटालाई उजागर गर्दै चर्चा, टिप्पणी, विश्लेषण गरिएका थिए। तर सो हत्याकाण्डका बारेमा मिडियाले गरेको कभरेजलाई लिएर विभिन्न टिकाटिप्पणी गरिएको पाइन्छ। मिडियाको भूमिकामाथि प्रश्न उठाएको पाइन्छ।

मिडियाको सफलता वा दुर्बलताको मानक गंभीर परिस्थितिमा उसले निभाएको भूमिका नै हो। मिडियाको भूमिकालाई हेर्न मिडियाले सो संवेदनशील घडीमा आफूलाई कसरी प्रस्तुत गर्‍यो, विश्लेषण गर्नु जरुरी हुन्छ। मिडिया क्षेत्रले हत्याकाण्डका विभिन्न पक्षहरूलाई उजित्याउन के कस्तो भूमिका निर्वाह गर्‍यो? यो सवालको जवाफ खोज्ने प्रयास जनआन्दोलनपछि फुटाएको भनिएको छाप (ब्रोडशिट)मा प्रकाशित सामग्रीहरूको आधारमा गरिन्छ।

सीधा शब्दमा भन्नुपर्दा त्यसबेला प्रकाशित समाचार र समाचार विश्लेषणले काण्डको यथास्थितिलाई कसरी उजागर गरे? पत्रकारिताले सरकार र अन्य सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवारीसाथ घटनाबारे जानकारी सार्वजनिक गर्न दवाव पुऱ्याउन सक्यो/सकेन? भन्ने विषय केलाउनु यो लेखको मुख्य उद्देश्य हो। नारा जुलुसले घटना छानबिनका लागि दवाव सिर्जना गर्न सक्षम भए भएनन्? घटना छानबिन समितिको प्रतिवेदनको सार के थियो र त्यसमाथि कस्ताखाले टिप्पणी गरिए? अखवारवालाहरूले सम्पादकीयमार्फत प्रवाह गरेका विचारले अकल्पनीय घटनापछिको अवस्था सामान्यीकरण गर्न बल पुग्यो पुगेन? यिनै प्रश्नहरूको जवाफ खोज्ने प्रयास यो लेखमा गरिन्छ।

यो लेखमा काण्डको मुख्य कारक मानिएको युवराज दीपेन्द्रको देवयानीसँगको विवाह प्रसंग तथा नशामा मातेका दीपेन्द्र नै हत्यारा हुन/होइनन् भन्ने विषयमा रहेका मतभेद, काठमाडौं लगायत बीराटनगर, पोखरा जस्ता मुख्य शहरहरूमा निस्केको नारा जुलुसको कभरेज र त्यसले छानबिनका लागि समिति गठन गर्न उत्पन्न गरेको दवाव, घटना छानबिनका लागि गठित उच्चस्तरीय समितिको प्रतिवेदन र त्यसमाथिको रिपोर्टिङ्ग तथा त्यसबेला छापिएका सम्पादकीयलाई विश्लेषणको मुख्य आधार बनाइएको छ।

समाचार (रिपोर्टिङ्ग) र सम्पादकीय छापका महत्वपूर्ण पाटा हुन्। दैनिक अखवारमा गरिएका रिपोर्टिङ्गमा हरेक दिन विकसित हुने घटनाक्रमको विवरण स्रोत व्यक्तिको सहयोगमा प्रकाशित हुने भएकाले सर्वसाधारणलाई निकै चासो रहन्छ। तिनै रिपोर्टिङ्गको आधारमा जनमानसले मनस्थिति निर्माण गर्छन्। सम्पादकीयमार्फत प्रकाशन गृह र सम्पादकीय नेतृत्वको धारणा प्रस्तुत गरिन्छ र त्यसले समाजलाई दिशानिर्देश गर्ने

सामर्थ्य पनि बोक्छन् । पत्रिकाले कुनै घटना प्रति के दृष्टिकोण राख्छ भन्ने बुझ्न सम्पादकीय अध्ययन जरुरी हुन्छ । तसर्थ यस अध्ययनका लागि मुख्य गरी प्रमुख घटनाबारे गरिएका रिपोर्टिङ्ग र सम्पादकीयलाई आधार बनाइएको छ । रिपोर्टिङ्गको सक्षमता भनेको घटनाको बारेमा चाँडो भन्दा चाँडो र तथ्यपरक समाचार दिनसक्नु हो । रिपोर्टिङ्गको क्षमता जाँच ब्रेकिङ न्यूज दिइयो दिइएन अथवा कति समयपछि दिइयो भन्ने तथ्य महत्वपूर्ण हो । त्यसैगरी समाचार संकलन गर्दा प्रयोग गरिएका स्रोतको विश्वसनीयता महत्वपूर्ण हुन्छ । स्रोतको विश्वसनीयता भन्नाले घटना प्रत्यक्षदर्शीलाई 'कोट' गरियो वा दोश्रो तेश्रो व्यक्ति मार्फत गरियो भन्ने हो ।

अध्ययनका लागि राजधानीबाट प्रकाशित हुने प्रभावकारी राष्ट्रिय दैनिकहरूलाई रोजिएको छ । साप्ताहिक र पाक्षिक पत्रिकाका 'कभरेज' अध्ययनबाहिर परेको छ । तीब्र झड्का दिने अप्रत्यासित घटनाको दैनिक मोड महत्वपूर्ण तथा सान्दर्भिक हुने भएकाले मुख्यगरी दैनिक अखबारलाई अध्ययनका लागि रोजिएको हो । त्यो बाहेक प्रजातन्त्र पुनस्थापना पछि सबैभन्दा सशक्त र प्रभावकारी मुख्य सञ्चार माध्यमका रूपमा स्थापित हुँदै गएको एवं धेरै मानिसहरूबीच नियमित प्रवाह हुने भएकाले पनि दैनिक पत्रिकामा आएका सामग्रीलाई अध्ययनको आधार बनाइएको हो । सरकारी स्वामित्वका दुई ठूला पत्रिका गोरखापत्र र राइजिङ नेपाल सँगसँगै निजी क्षेत्रबाट निस्केका ६ वटा (कान्तिपुर, काठमाडौं पोष्ट, हिमालय टाइम्स, नेपाल समाचारपत्र, स्पेसटाइम र राजधानी) दैनिकको अध्ययनबाट अहिलेको मुल प्रवाहमा रहेका अखबारमा भइरहेको राजनीतिक पत्रकारिताका बारेमा यथेष्ट जानकारी प्राप्त हुन्छ । समाचार प्रस्तुत गर्ने स्वतन्त्रता नपाएका गैर सरकारी रेडियोमा प्रसारण गरिएका समाचार दैनिक पत्रिकाहरूमा नै आधारित हुने गरेकाले रेडियो पनि अध्ययनबाहिर परेको छ ।

तत्कालीन युवराज दीपेन्द्रले प्रयोग गरेका हतियार र गोली गठ्ठा एवं राजपरिवारलाई उपलब्ध हुने हतियारहरूको लेखाजोखा, राजपरिवारका सुरक्षाकर्मी (एडीसी)हरूले घटना नियन्त्रणका लागि न/अपनाएको तत्परता, दरबारभित्रको सुरक्षा व्यवस्था लगायतका पाटाहरू पनि मिडियामा चर्चा भएका थिए तर तिनको अध्ययन यो लेखमा गरिएको छैन । त्यसैगरी दैनिक अखबारमा छापिएका राजपरिवारका मुख्य सदस्यसँगका संस्मरणात्मक लेख निबन्धहरू, राजपरिवार र जेठ १९ को घटना सम्बन्धमा प्रकाशित विचारहरूको अध्ययन गरिएको छैन भने घटनासँग अप्रत्यक्ष सम्बन्धित कान्तिपुर दैनिकका सम्पादक र व्यवस्थापकहरूको गिरफ्तारीलाई पनि अध्ययनमा पारिएको छैन ।

लेखमा सबैभन्दा पहिले हत्याकाण्ड र त्यसपछिका घटनाक्रमलाई समेट्दै ब्रोडशिटहरूले तयार गरेका समाचारलाई विश्लेषण गरिएको छ- कन्टेन्टका हिसाबले, प्रस्तुतीका हिसाबले र स्रोतको प्रयोगका हिसाबले । त्यसपछि उक्त घटनासम्बन्धी ती पत्रिकाका सम्पादकीयमाथि चर्चा एवं टिप्पणी गरिएको छ । लेखको अन्तमा निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको छ ।

समाचार

घटना पश्चात नारायणहिटीबाट अस्पताल र विशिष्ट चिकित्सकहरूको खोजीमा हुईकिएका साइरनयुक्त बाहनका कारण त्यो रात राजधानीका सडक अनपेक्षित रूपमा व्यस्त थिए । काठमाडौंबाट राती ढिलो गरी समाचार संकलन गरेर प्रकाशित हुने गरेका प्रभावकारी राष्ट्रिय दैनिकहरू उक्त घटनाको रिपोर्टिङ गर्न असक्षम देखिए । भोलिपल्ट बिहान नेपाल समाचारपत्र र स्पेसटाइमले संक्षिप्त समाचार (विषयवस्तुको हिसाबमा) प्रकाशित गरे । सरकारी दैनिक गोरखापत्र तथा सबैभन्दा बढी विक्रेता र प्रायजसो घटनामा तुलनात्मक रूपमा बढी जानकारी दिने समाचार प्रकाशित गर्ने कान्तिपुरमा समेत उक्त काण्डबारे कुनै समाचार प्रकाशित भएन ।

जेठ २० गते प्रकाशित नेपाल समाचारपत्रमा राजा रानीको फोटो सहित एउटा समाचार छापियो । 'राजदरवारमा गोलीकाण्ड, कैयौं हताहत, राजारानी र युवराजको अवस्था आधिकारिक रूपमा अपुष्ट' शीर्षकको उक्त समाचार 'ब्यानर न्यूज'को रूपमा छापिएको थियो । राती तीन बजे लेखिएको भनिएको उक्त समाचारमा राजा, रानी, युवराज, अधिराजकुमार, अधिराजकुमारी लगायत राजपरिवारका अन्य सदस्यलाई पनि गोली लागेको तर स्वास्थ्य स्थिति स्पष्ट नभएको उल्लेख गरिएको छ । समाचारसूत्र उल्लेख गर्दै गोली लागेका मध्ये १५ जनाको मृत्यु भएको तर पुष्टि भै नसकेको बताइएको छ ।

राजा बीरेन्द्रका पाँच परिवारको फोटो सहित छापिएको ६ अनुच्छेदको उक्त संक्षिप्त समाचारमा गोली लागेको तथ्य बाहेक अरू सबै अनुमानका भरमा लेखिएको गलत सूचना प्रवाहित भएको छ । जस्तो कि तत्कालीन अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्रलाई शुक्रवार (जेठ १९) राती नै हेलिकप्टरबाट राजधानी ल्याइएको भनिएको छ । तर घटनाको छानबिन गर्न गठित उच्चस्तरीय समिति समक्ष सेना प्रमुख प्रज्वल्ल शमशेर राणाले 'हेलिकप्टर उडाउने प्रयास गरिएको तर खराब मौसमका कारण संभव नभएको' बताएको पाइन्छ । काण्ड भएको रात हेलिकप्टर उडेको राजधानीमा सुनिए पनि उपत्यकाबाहिर हेलिकप्टर लैजाने प्रयास विफल भएको थियो । त्यसैगरी 'मन्त्रीपरिषद र राजपरिषदको आकस्मिक बैठक बसेको' ठोकुवा गरिएको छ जुन क्रमशः भोलिपल्ट सबैरे तथ्या अपराह्न मात्र संभव भएको थियो ।

जेठ २० गते नै स्पेसटाइमले फोटो बिनाको ब्यानर न्यूज छाप्यो । सामान्य भन्दा धेरै ठूलो अक्षरमा छापिएको उक्त समाचार समाचारपत्रको भन्दा केही फरक थियो । दरवार वरपरका निवासीलाई 'कोट' गरेर 'दरवारभित्र विस्फोटक पदार्थ पड्किएको सुनिएको' थियो भन्ने समाचारमा उल्लेख गरिएको छ । समाचारमा राती दश बजेको घटना भनिए पनि करिब नौ बजे काण्ड घटेकोले अनुमानको भरमा दरवार वरपर निवासी भन्ने 'कोट' गरिएको हुन सक्छ । राती एक बजेतिर प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइराला छाउनी अस्पतालमा देखिएको, डा. उपेन्द्र देवकोटालाई नर्भिक नर्सिङ होमबाट छाउनी लगिएको

जस्ता तथ्य सही थिए । त्यसैगरी राजपरिषद स्थायी समितिका सदस्यहरू रातीदेखि आ-आफ्ना निवासमा तम्तयार रहेको पनि समाचारले जनाएको थियो जुन समाचारपत्रको भन्दा विश्वसनीय तथ्य थियो ।

सरकारी विद्युतीय र छापाका सञ्चार माध्यमले कुनै सूचना प्रवाह नगरेका बेला संक्षिप्त र अपुष्ट भए पनि समाचार प्रकाशित गरेकाले जस समाचारपत्र र स्पेसटाइमलाई जान्छ । ती समाचारले कमसेकम शहरी क्षेत्रका धेरै मानिसलाई घटना घटेको मात्र भए पनि पुष्टि गर्‍यो । तर अरू ठूला पत्रिकाको सन्दर्भमा भन्नुपर्दा रिपोर्टिङ्ग जे कारणले नगरिएको भए पनि विश्व इतिहासमै विभत्स र दुर्लभ घटना घट्टा प्रमुख अखबारका संवाददाता, सम्पादक, प्रकाशकहरू मौन रहनु आश्चर्यजनक छ । त्यसले पत्रपत्रिकाको समाचार स्रोतमाथिको पहुँचमा कमी भन्दा पनि विषयवस्तुको जटिलताका कारण खतरा नमोलेको प्रष्ट हुन्छ । मुलुकमा संसभै प्रधानमन्त्रीको हत्या भएको हुँदो हो त त्यसको रिपोर्टिङ्ग गर्न कुनै अखबार चुक्तीनथे तर राजा, राजपरिवारसम्बन्धी घटना भएकाले मौन रहन रुचाए । २०४६ को जनआन्दोलनले स्थापना गरेको प्रजातन्त्रले प्रदान गरेको खुला वातावरणमा सशक्त बन्दै गएको र सबैभन्दा फष्टाएको एक मुख्य विधाका रूपमा लिइँदै आएको ठूला अखबारहरू वास्तविक रूपमा निर्भीक र बलियो भइनसकेको तथ्य उक्त घटनाले प्रष्ट्याएको छ ।

कान्तिपुर र काठमाडौँ पोष्टले जेठ २० गते साँझ एउटा अतिरिक्ताङ्क निकाले । जम्मा चार पेजका ती अतिरिक्ताङ्कका मुखपृष्ठमा समाचारसूत्रहरू उल्लेख गर्दै घटना विवरण, राजपरिषद स्थायी समितिको निर्णय र दीपेन्द्रलाई राजा तथा अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्रलाई 'राज्य सहायक' घोषणा गरिएको समाचार छापियो । दुवै पत्रिकाका भित्री पृष्ठ राजा, रानी, युवराज, अधिराजकुमार तथा अधिराजकुमारीका जीवन्त फोटोहरूले भरिएका थिए भने अन्तिम पृष्ठमा राजा वीरेन्द्रको शासनकालमा भएका विभिन्न महत्वपूर्ण घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएको थियो । काठमाडौँ पोष्टले विशेष सम्पादकीय प्रकाशित गर्‍यो आफ्नो अतिरिक्ताङ्कमा । भोलिपल्टको नियमित अंकमा दोहोर्‍याइएको उक्त सम्पादकीयमा विभत्स र अकल्पनीय घटना घटेकोमा दुःख प्रकट गर्दै धैर्य र संयमका लागि आह्वान गरिएको थियो ।

गोरखापत्र, हिमालय टाइम्स, राइजिड नेपाल जस्ता राष्ट्रिय दैनिकहरूले भने जेठ २० गतेको डेटलाइनमा घटनाको परिसपल्ट जेठ २१ गते मात्र राजा रानीको अन्त्येष्टिको समाचार सहित काण्डबारे रिपोर्टिङ्ग गरे । जेठ २१ गते कान्तिपुरमा ब्यानर न्यूज छापियो 'राजदरवारमा विभत्स हत्याकाण्ड, युवराजाधिराज दीपेन्द्र श्री ५ महाराजाधिराज घोषित, मौसुफको स्वास्थ्यस्थिति चिन्ताजनक, श्री ५ अधिराजकुमार 'राज्य सहायक', श्री ५ वीरेन्द्र, श्री ५ ऐश्वर्य, श्री ५ अधिराजकुमार निराजनसमेत राजपरिवारका अन्य पाँच सदस्यको स्वर्गारोहण' शीर्षकमा । उक्त समाचारमा अतिरिक्ताङ्कको धेरै तथ्य दोहोर्‍याइएको थियो । समाचारमा युवराज दीपेन्द्रले शुक्रबार आयोजना हुने नियमित रात्रिभोजमा

180 रमा पराजुली

अन्धाधुन्ध गोली चलाएको भनिएको छ । रात्रिभोजमा आधा घन्टा मात्र बसी 'गुडनाइट' भनेर हिंडेका युवराज डेढ घन्टामा 'कम्ब्याट' पहिरनमा फर्केको र आफूसँग भएको एचके गन र पेस्तोलले राजा वीरेन्द्रलाई पहिलो निसाना बनाएको उल्लेख गरिएको छ । सबैलाई हानेपछि आफैलाई गोलीको निसाना बनाएका युवराजको विवाहबारे असहमति कायम रहेको पनि समाचारसूत्रलाई उल्लेख गर्दै प्रकाशित गरिएको थियो ।

कान्तिपुर, हिमालय टाइम्स, नेपाल समाचारपत्र लगायत सबै दैनिक अखबारका जेठ २१ गते छापिएका समाचारहरूले बजारमा सुनिएको हल्ला र अन्तर्राष्ट्रिय समाचार माध्यममा आइरहेका तथ्यबाहेक नयाँ कुरा दिन सकेनन् । घटना घट्नुको मुख्य कारण युवराज दीपेन्द्रको विवाह भएको समाचार छापिए पनि त्यसको आधिकारिकता पुष्टि गर्ने प्रयास कुनै पनि पत्रिकाले गरेनन् । आधिकारिकता भन्नाले कुनै पनि सूत्रले रात्रिभोजमा युवराज दीपेन्द्रको विवाहप्रसंग उठेको बताएका छैनन् । न त त्यसबारे युवराज दीपेन्द्रको उनका आमाबाबु र नातेदारहरूबीच कटुता रहेको उल्लेख गरेका छन् । समाचारमा उल्लेख भएका सूत्रहरू एउटा पनि प्रत्यक्ष रूपमा उल्लेख गरिएको छैन ।

समाचारहरूमा दीपेन्द्रले लाग्ने गरी रक्सी पिएको उल्लेख छ । तर त्यसरी लाग्ने गरी रक्सी पिएका व्यक्तिले कसरी केही बेरमै आफ्नो पहिरन फेरेर थुप्रै मशिनगन बोकी रोजी रोजी मान्छे, मार्ने काम गर्नसक्छ भन्नेबारे जेठ २१ गतेका अखबारमा कुनै टिप्पणी गरिएन । सर्वसाधारणका लागि अत्यन्त अपत्यारिलो बनेको उक्त तथ्य अहिलेसम्म पनि जनमानसमा प्रश्नका रूपमा रहिरहेको छ । पछि घटना छानबिन गर्न बनेको समितिसमक्ष युवराज दीपेन्द्रकी कथित प्रेमिका देवयानीले दिएको बयानमा पनि दीपेन्द्रको लरबराइरहेको स्वरको कुरा निस्केकाले दीपेन्द्रले नशालाग्ने गरी केही खाएको प्रष्ट हुन्छ ।

'नाम नखुलेको कालो पदार्थ'का कारण उनको स्वर लरबरिएको हो भन्ने, त्यस्तो मानिसले उठेर जथाभावी गर्न सक्छ कि सक्दैन भन्ने विषयमा पनि सर्वसाधारणलाई भरपर्दो जवाफ दरवार, सरकार वा छानबिन गर्न गठित उच्चस्तरीय समिति तथा विज्ञहरूका सहायतामा दैनिक अखबारहरूले तत्काल दिने प्रयास गरेनन् । एक महिनाभन्दा ढिलो गरी असार २२ गतेको कान्तिपुरमा नारायण बाग्लेको रिपोर्ट थियो— 'दीपेन्द्रबाट रक्सी र लागू पदार्थ सेवन भएको थिएन' भन्ने । बाग्लेले अनुसन्धाताहरूलाई 'कोट' गर्दै 'घटनास्थलमा खोलिएका रक्सीका बोत्तल संख्या तथा चुरोटका ठुटाहरूका आधारमा दीपेन्द्रले लाग्ने गरी कुनै पदार्थ नपिएको' बताएका छन् । 'खासगरी दीपेन्द्रको सानैदेखिको हार स्वीकार नगर्ने हुर्काइ, विवाहबारेको विवाद र विशेष चुरोटको बढ्दो सेवनले भयानक संहारकारी घटना घटाउने मनस्थितिमा पुऱ्याएको अनुमान' सूत्रहरूलाई 'कोट' गर्दै बाग्लेले लेखेका छन् । धेरै ढिलो गरी प्रेषित उक्त समाचारले असन्तुलित मानसिक स्थितिले भयानक घटना घटाउन सक्छ भन्ने तर्क प्रस्तुत गरे पनि सर्वसाधारणका लागि भने अन्तिम दिनसम्म सार्वजनिक समारोहमा अत्यन्त सन्तुलित व्यवहार देखाउँदै आएका दीपेन्द्रले आफ्नो वंश विनाश गर्न सक्छन् भन्ने तथ्य अपत्यारिलो

बनेको थियो । त्यसैगरी दाहिने हात चल्ने दीपेन्द्रको मृत्यु देब्रे कञ्चटमा गोली लागेर हुनु पनि धेरैका लागि स्वीकार्य थिएन ।

घटनाको भोलिपल्ट जेठ २० गते विहानैदेखि सरकार नियन्त्रित रेडियो, टेलिभिजनमा राजपरिषद स्थायी समितिको बैठक आह्वान गरियो । दिउसो साढे एक बजे समितिले राजा रानी र अधिराजकुमार निराजनको मृत्यु भएकाले श्री ५ दीपेन्द्रलाई राजा तथा उनको गंभीर स्वास्थ्यका कारण श्री ५ ज्ञानेन्द्रलाई 'राज्य सहायक' घोषणा गर्‍यो । समितिको औपचारिक बैठक बस्नुअघि स्थायी समितिका अध्यक्ष डा. केशरजंग रायमाझीको बहादुर भवनस्थित कार्यकक्षमा प्रधानमन्त्री, प्रधानन्यायाधिश, प्रतिनिधि सभाका सभामुख, राष्ट्रिय सभा अध्यक्ष, विपक्षी दलका नेता र पूर्व प्रधानमन्त्रीहरू सूर्यबहादुर थापा, किर्तिनिधि विष्ट र मरिचमान सिंहबीच करिब दुइ घन्टा अनौपचारिक छलफल भएको थियो । जबकि औपचारिक बैठक आधा घन्टा मात्र बसेको थियो । अखबारहरूले औपचारिक बैठकको रिपोर्टिङ्ग गरेर औपचारिकता मात्र निर्वाह गरे । अनौपचारिक बैठकमा के भयो भन्नेबारे कुनै रिपोर्टिङ्ग गरिएन । औपचारिक बैठकमा उठेका केही विरोधका स्वर भने अखबारहरूले उल्लेख गरेका थिए ।

जेठ २१ गते नै कान्तिपुर तथा हिमालय टाइम्समा प्रकाशित समाचारमा सरकारले घटनाबारे कुनै विवरण उपलब्ध नगराएको एवं जानकारी दिन, प्रतिक्रिया जनाउन र टिप्पणी गर्न कुनै निकाय वा पदाधिकारी तयार नभएको समाचार छापिएको छ । तर कोसँग सोध्न खोजिएको थियो र को बोल्न चाहेनन् भन्ने उल्लेख छैन । जेठ २१ गतेदेखि २३ गतेसम्म विभिन्न अखबारमा छापिएका समाचारका आधारमा तिनले घटनाको यथार्थ पत्ता लगाउन गरेको प्रयास, सत्य तथ्य सार्वजनिक गर्न सरकार र दरबारलाई दिन खोजेको दबाव र त्यसको प्रतिफलबारे निम्न कुराहरू भन्न सकिन्छः

१. युवराज दीपेन्द्रले घटना घटाएको तथ्य सबै अखबारले नाम नखुलेको सूत्र 'कोट' गर्दै छापेका छन् । अखबारवालाहरूले आफ्नो श्रोत र शक्ति प्रयोग गरेर घटनाक्रम दिने कोशिस गरेनन् । यदि त्यसो गरिएको भए अवश्य पनि नाम खुल्ने गरी जानकारी आउन सक्थ्यो । समाचारसूत्र शाही नातेदार हो वा प्रत्यक्षदर्शी हो वा सैनिक हो वा घटनाबारे जानकारी राख्ने अर्कै जिम्मेवार निकाय हो भन्ने नखुलेकाले 'सूत्र' कमजोर देखिन्छ । भनेको सुनेको आधारमा प्राथमिक नभएर दोश्रो/तेश्रो श्रोतका आधारमा समाचार लेखिएको हुनसक्छ ।

जेठ २१ गतेको कान्तिपुरको मुख्य समाचारमा 'घटनाको जानकारी दिन सरकारी निकाय तयार छैन' भनिएको छ तर कसले जानकारी दिनुपर्ने हो, प्रधानमन्त्री वा रक्षामन्त्री वा राजदरबार मामिला मन्त्री वा गृहमन्त्री वा प्रधानमन्त्रीका प्रेस सल्लाहकार को हुनसक्थ्यो भन्ने कुनै उल्लेख गरिएको छैन । अप्रत्याशित र अभूतपूर्व घटना भएकाले के

हुनुपर्छ भन्ने विषयमा अखवारहरूले दमदार तर्क प्रस्तुत गर्न सकेको भए दोश्रो तेश्रो दिनदेखि जानकारी उपलब्ध गराउन जिम्मेवार निकाय तयार हुन सक्थ्यो ।

जेठ २२ गतेको कान्तिपुरको एउटा समाचार थियो 'त्रासदीपूर्ण घटना छानविनको माग' शीर्षकमा । समाचारले घटना छानविन कसले गर्नुपर्ने भन्ने विषयमा सबै पार्टीहरू अन्यौलमा रहेको देखाउँछ । समाचारअनुसार 'प्रधानमन्त्री कोइरालाले जेठ २० गते दिएको शोक वक्तव्यमा सत्यतथ्य विवरण जनसमक्ष आउनेछ भन्ने विश्वाससहित सरकार गंभीर र संवेदनशील रहेको' बताउनुभएको थियो । नेपाली कांग्रेसका तर्फबाट महामन्त्री सुशील कोइरालाले जारी गरेको वक्तव्यमा 'घटनाको वास्तविकता यथाशीघ्र जनसमक्ष आओस्' भनी माग गरिएको थियो भने प्रमुख विपक्षी नेकपा एमालेका महासचिव माधवकुमार नेपालले 'संविधान र कानूनका आधारमा जसले गर्नुपर्ने हो त्यसैले गर्नुपर्छ, र यो कसले गर्ने भन्ने निर्णय गर्ने काम सरकारको हो' भन्नुभएको थियो । तत्कालीन नेकपा मालेका महासचिव वामदेव गौतमले न्यायिक जाँच आयोग गठन गरी घटनाको प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नुपर्ने माग गर्नुभएको थियो । उपप्रधानमन्त्री रामचन्द्र पौडेलले केही बोलन नचाहेको तथा रक्षामन्त्री महेश आचार्यले आफूलाई छानविन सम्बन्धमा केही थाहा नभएको बताएको समाचारमा उल्लेख थियो ।

२. जेठ २२ गते कान्तिपुरमा एउटा समाचार छापिएको थियो- 'सरकारले छानविन गर्न सक्छ: कानूनविद' शीर्षकमा । उक्त समाचारमा 'श्री ५ बाट गर्ने सम्पूर्ण काम प्रधानमन्त्रीको सिफारिशमा गर्नुपर्ने र स्वयं प्रधानमन्त्रीले राजदरबार हेर्ने हुनाले यसका बारेमा प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाले घटनाको यथार्थ विवरण पत्ता लगाउन छानविन गर्न सक्ने' संभावना प्रष्ट्याइएको थियो । तर जेठ २३ गतेको गोरखापत्रले एउटा समाचार छापेको थियो- 'सत्य तथ्य जनसमक्ष ल्याउन माग' शीर्षकमा । 'प्रधानमन्त्री कोइरालाको अध्यक्षतामा नेपाली कांग्रेस केन्द्रीय समितिको आकस्मिक बैठक बालुवाटारमा बसेको र उच्च स्तरीय छानविन गरी सत्यतथ्यसहित यथार्थ विवरण जनसमक्ष ल्याउन सम्बन्धित पक्षसँग माग गरेको' उक्त समाचारमा उल्लेख गरिएको छ । समाचारले प्रधानमन्त्री तथा सरकार उक्त घटना सार्वजनिक गर्ने कुनै पनि प्रयास नगर्ने मनस्थितिमा रहेको स्पष्ट गर्छ । सम्बन्धित पक्षलाई घटनाको छानविनका लागि आग्रह गर्नुले सत्तारूढ दल र सरकार दुवैको धारणा राजदरबारमा घटेको काण्डको छानविन राजदरबार भित्रैबाट शुरु गरिनुपर्ने रहेको देखिन्छ ।

संसदीय परिपाटी भएका मुलुकमा संसद सर्वोपरी हो, सर्वोच्च हो । संसदले चाहेमा संविधान परिवर्तनदेखि लिएर यावत कुरा गर्न सक्छ । राष्ट्रमा कुनै गंभीर परिस्थिति आएमा तत्काल संसद बस्ने र सो समस्याको समाधानका उपाय खोज्ने प्रयास गरिन्छ । मुलुकमा त्यत्रो ठूलो काण्ड घट्टा पनि संसद नबस्नु, त्यसका लागि कतैबाट पनि आवाज नउठ्नु अचम्म हो । तत्काल संसद डाक्नुपर्ने धारणा कान्तिपुरले एउटा

सम्पादकीयमार्फत गरेको थियो तर न त उसले नै बहूता चासो दिएर यो कुरा उठायो न त अरू कसैले पहल गरे । फलतः संसद आफ्नो दायित्व निर्वाहमा चुक्यो । राष्ट्रिय समस्याबारे छलफल गर्नपरे सर्वदलीय बैठक बस्ने परम्परा पनि रहेकोमा शाही काण्डमा सो कायम रहेन । कुनै पनि पार्टीले त्यसको माग गरेनन् न त पत्रपत्रिकामार्फत नै त्यसको आवश्यकता औल्याइयो । सरकार र प्रतिपक्षी पार्टी जस्ता जिम्मेवार निकाय लामो समयसम्म 'कन्फ्युजन'को स्थितिबाट गुञ्जे । सबैले यथास्थितिलाई चुपचाप लागेर गुञ्जिन दिए ।

३. घटनाको स्पष्ट र विस्तृत जानकारी नदिए पनि पुष्टि गर्ने पहिलो निकाय राजपरिषद स्थायी समिति बन्यो । समितिका अध्यक्ष केशरजंग रायमाझीलगायत प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइराला, पूर्व प्रधानमन्त्रीहरू किर्तिनिधि बिष्ट र मरिचमान सिंह, प्रधानन्यायाधिश केशवप्रसाद उपाध्याय, सभामुख तारानाथ रानाभाट, राष्ट्रिय सभा अध्यक्ष मोहम्मद मोहसिन, उपप्रधानमन्त्री रामचन्द्र पौडेल, मानव अधिकार आयोगका अध्यक्ष नयनबहादुर खत्रीलगायत महत्वपूर्ण व्यक्तिहरूले दुइ घन्टासम्म छलफल गरे । अवश्य पनि उक्त छलफलमा घटनाक्रम, त्यसले उत्पन्न गरेको असहज परिस्थितिको विवेचना भएको हुनुपर्छ । बैठकमा उपस्थित व्यक्तिहरू पत्रकारसँग निरन्तर सम्पर्कमा रहनेहरू नै हुन् । उनीहरूको सहयोगमा यथार्थपरक रिपोर्टिङ हुन सक्थ्यो । त्यसका लागि टिमवर्क र उच्चस्तरीय सम्पर्क परिचालन गर्नुपर्थ्यो । तर कुनै पनि पत्रिकाले त्यसप्रकारको रिपोर्टिङ गर्न सकेनन् ।

राजपरिषद स्थायी समितिले जेठ २० मा जे घोषणा गर्‍यो त्यो भन्दा पृथक वक्तव्य तयार पारिएको थियो । बाहिर आउन नसकेको सो वक्तव्यमा दरवार काण्डको मुख्य पात्रको रूपमा लिइएका दीपेन्द्र नभएर ज्ञानेन्द्रलाई राजा घोषणा गर्ने उल्लेख थियो । रिपोर्टिङ गर्न बहादुर भवन पुगेका केही संवाददाताहरूले उक्त वक्तव्यको मस्यौदा संयोगवश पढ्न पाएका थिए । तर त्यसबारे कतै रिपोर्टिङ भएन ।

क्रान्तिपुरले जेठ २१ गते ब्यानर न्यूज सँगसँगै 'युवराज दीपेन्द्रलाई राजा घोषणा' शीर्षकको समाचार प्रकाशित गरेको छ । राजपरिषद स्थायी समितिको बैठकमा सदस्यहरूले 'श्री ५ युवराजले गोली चलाएको भन्ने आधार के हो र यदि गोली चलाएको हो भने मौसुफलाई कसरी श्री ५ महाराजाधिराज मान्ने भन्ने प्रश्न उठाएका थिए' भन्ने रिपोर्टिङ गरिएको छ । तर समितिका अध्यक्षले बैठकमा उठेका कडा प्रश्नहरूको जवाफ दिए/दिएनन् भन्ने उल्लेख छैन ।

४. घटना क्षेत्रबाहिरको स्थितिबारे पनि जेठ २१ गतेदेखि नै रिपोर्टिङ गरिएको थियो । जेठ २१ गतेको हिमालय टाइम्स र नेपाल समाचारपत्रले प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाको 'कोट' सहित एउटा समाचार प्रकाशित गरेका छन् । जसअनुसार राजा

184 रमा पराजुली

रानीको अन्तिम श्रद्धाञ्जलीपछि, संवाददाताहरूको एक प्रश्नमा प्रधानमन्त्री कोइरालाले नारायणहिटी काण्डबारे तत्काल आफू केही बोल्न सक्ने अवस्थामा नरहेको बताउनुभएको थियो । प्रधानमन्त्रीको उक्त भनाइबाट घटनाको तत्काल जनताका सर्वोच्च प्रतिनिधि प्रधानमन्त्री अत्यन्त अन्धौलबाट गुञ्जिरहेको प्रष्ट हुन्छ । जेठ २१ गतेपछि नै दरबार घटनाबारे सर्वसाधारणको प्रतिक्रिया तीब्रतर हुँदै गयो । त्यसबाहेक जेठ २१ गतेपछिका अखबारमा दिवंगत राजाप्रति सर्वसाधारणको सम्मान, उनीहरूको संस्मरणमा निस्किएका जुलुसहरू, नयाँ राजा र उनका छोराविरुद्धका स्वरहरू तथा घटनाको छानबिन गर्ने माग प्रकाशित हुन थाले । अखबारहरूले राजदरबारसमेत हेर्ने प्रधानमन्त्री र सरकारमाथि सूचना उपलब्ध नगराएको आरोप लगाउन थाले । घटनाको यथार्थ जानकारीका लागि उठेका सर्वसाधारणका स्वरले पनि मुखपृष्ठमा ठाउँ पाए । पाँच-छ दिनसम्म सबैजसो पत्रिकाका हरेक पृष्ठ नारायणहिटी काण्डसम्बन्धी समाचारले भरिए ।

काण्डको कारक: दीपेन्द्र र उनको विवाह अथवा षडयन्त्र ?

तत्कालीन युवराज दीपेन्द्रले आफूले रोजेको महिला देवयानी राणासँग विवाह गर्ने विषयमा रहेको तीब्र मतभेद काण्डको कारक रहेको सबैभन्दा पहिले घटना भएकै रात विदेशी सञ्चार माध्यमहरूले बारम्बार प्रसारण गरे । घटनाको तेश्रो दिन नेपालमा प्रकाशित भएका दैनिक अखबारहरूले सूत्रलाई उल्लेख गर्दै विवाहबारे मतभेद रहेको उल्लेख गरे । घटना छानबिन समितिसँग तत्कालीन शाहज्यादा पारसले पनि युवराज दीपेन्द्रको विवाहको मामिलामा उनको परिवारसँग तनाव कायम रहँदै आएको र घटना घट्नुको मुख्य कारण पनि त्यही रहेको दाबी गरे । यद्यपि समितिसमक्ष बयान दिएका अरू कुनै पनि व्यक्तिले त्यसबारे केही बोलेनन् ।

यसैबीच खासगरी समितिको प्रतिवेदन प्रकाशित नहुञ्जेल दीपेन्द्र अत्यन्त असल रहेको, उनीबाट त्यस्तो बर्बर काण्ड हुनै नसक्ने लगायतका कुराहरू दीपेन्द्रका सहपाठी र उनका गुरुहरूसँगको कुराकानीमा आधारित भएर समाचारहरू प्रकाशित भइरहे । समितिको प्रतिवेदनले दीपेन्द्रले गोली चलाएको स्पष्ट गर्न खोजे पनि सर्वसाधारण र एमालेबाहेकका वामपन्थी पार्टीहरूले उक्त तथ्यलाई शंकाको घेराभित्रै राखे ।

देवयानी दीपेन्द्रको प्रेमिका भएको र उनीहरूबीच विगत ८-९ वर्षदेखि सम्बन्ध रहँदै आएको दीपेन्द्रका एडीसी राजु कार्कीले समितिलाई बताएका थिए । घटना हुने केही समयअघि मात्रै त्यसैदिन दीपेन्द्र र देवयानीबीच तीनपटक कुराकानी भएको तथ्य दूरसञ्चारको सहयोगमा समितिले प्रकाशमा ल्याएको थियो । घटनाको लगत्तै भारत पुगेकी देवयानीसँग समितिले भारतस्थित नेपाली राजदूत डा. भेषबहादुर थापामार्फत कुराकानी गरेको थियो । त्यसमा देवयानीले आफू र दीपेन्द्रबीच त्यस साँझ पटक पटक कुराकानी भएको स्वीकार्दै त्यतिबेला दीपेन्द्रको स्वर लरबराइरहेको र त्यसका लागि एडीसीहरूलाई सचेत गराएको भनेकी थिइन् । कुराकानीका अरू तथ्य दिन इन्कार गर्दै

देवयानीले आफ्नो निजी मामिलाबारे बोल्न नचाहेपछि उक्त कुराकानीले घटनामा उनको संलग्नता वा घटनाको कारक उनीहरू दुइजनाबीचको सम्बन्ध भन्ने पुष्टि हुन पाएन ।

सबै अखबारले समितिको प्रतिवेदनमा रहेको देवयानीसँगको कुराकानी जस्ताको तस्तै छापिदिएका थिए । समितिको प्रतिवेदन अगावै ३२ जेठको समाचारपत्रमा कपिल काफ्लेले 'देवयानी रहस्यको पोको बोकेर तिमी कता भाग्यौ' शीर्षकमा देवयानीले नेपालीसमक्ष आएर सबै तथ्य खोल्नुपर्ने आशयको लेख छापेका थिए । समाचार छापिने ठाउँ 'एकर'मा छापिएको उक्त लेख समाचार नभै लेखकको दृष्टिकोण थियो । त्यसबाहेक दीपेन्द्र-देवयानीबीचको सम्बन्ध वा कारक तत्वबारे तथ्यगत चर्चा कतै गरिएन । गोलीकाण्ड किन भयो भन्ने प्रश्न सर्वसाधारण र अखबारहरूले सम्पादकीयमार्फत पटक पटक दोहोर्‍याए पनि समिति वा सरकार वा दरबारले त्यसको जवाफ दिन कुनै तत्परता देखाएन ।

अन्तर्राष्ट्रिय समाचार माध्यमहरू सीएनएन र बीबीसीले शुरुदेखि नै सैनिक सूत्रको हवाला दिदै गोलीकाण्ड युवराज दीपेन्द्रले घटाएको समाचार प्रसारित गरे । नेपाली सर्वसाधारण भने त्यो मान्न तयार भएनन् । खासगरी दीपेन्द्रको सर्वसाधारणसँग सजिलै घुलमिल हुने प्रवृत्ति र खेलकुदप्रतिको लगावले उनको छवि लोकप्रिय बन्दै गएको थियो । काण्डपछि सूत्रहरूलाई 'कोट' गर्दै दीपेन्द्र मुख्य पात्र भएको समाचार सँगसँगै 'युवराज दीपेन्द्र अत्यन्त असल भएको र उनबाट त्यत्रो क्रूरकाण्ड हुनै नसक्ने' किसिमका भनाइ भएका समाचारहरू छापिए ।

प्राध्यापक बालकुमार केसीको सुपरिवेक्षणमा तीन वर्षदेखि भूगोलको पीएचडी विद्यार्थी रहेका युवराज दीपेन्द्रबारे जेठ ३१ गतेको राजधानीमा डा. केसी तथा उनका अर्का गुरु मंगलसिद्धि मानन्धरले उक्त घटना दीपेन्द्रले घटाएको आफ्नो हृदयले नमान्ने बताए । त्यसैगरी उनका सहपाठीहरूसँग गरिएको कुराकानीका आधारमा दीपेन्द्रले उक्त घटना घटाउन नसक्ने किसिमका समाचारहरूले निकै ठाउँ पाए । तिनको आशय घटना रहस्यपूर्ण भएको वा प्रचारमा ल्याइएको अनुसार घटना नभएको भन्ने थियो । तर कुनै पनि पत्रिकाले प्रत्यक्षतः त्यस्तो लेखेनन् ।

दीपेन्द्रले घटना घटाएको भन्ने सूत्रहरूको दावी रहे पनि विपक्षी राजनीतिक नेताहरूले भने घटना षडयन्त्रमूलक भएको धारणा प्रस्तुत गरेका थिए । घटना घटेको १० दिनपछि जेठ ३० गते कान्तिपुरमा एउटा समाचार छापिएको थियो जसमा 'माओवादीका अध्यक्ष प्रचण्डले राजदरबार हत्याकाण्डमा देशी विदेशी प्रतिक्रियावादी शक्तिको हात रहेको' आरोप लगाएका थिए । त्यसैगरी रिपोर्टर्स क्लबद्वारा आयोजित एक कार्यक्रममा राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टीका कमल थापा, एमालेका पोलिटब्यूरो सदस्य भलनाथ खनालले पनि काण्डमा षडयन्त्रको गन्ध आउने बताएको समाचारमा छापिएको थियो । तर अखबारले त्यो षडयन्त्र थियो भन्ने आधार के हुन् भनेर भूमिगत नभएका अन्य पार्टीहरूसँग सोधेर समाचार बनाएनन् । पुष्टि गर्न मिल्ने तथ्य प्रस्तुत नगरी लगाइएको आरोपलाई जस्ताको

186 रमा पराजुली

तस्तै छापुले एक प्रकारको विचार प्रवाहित भए पनि सर्वसाधारणलाई षडयन्त्र थियो भन्ने अमूर्त तथ्य बताउनुबाहेक घटना बुझ्न कुनै मद्दत मिलेन । न त सरकारलाई नै त्यसले कुनै दबाव पैदा गर्‍यो ।

नारा जुलुस-दवाव सृजना ?

दीपेन्द्र दोषी भएको समाचार तेस्रो दिन अखबारहरूले विभिन्न समाचारसूत्र उल्लेख गर्दै प्रकाशित गरे । दीपेन्द्र दोषी भएको तथ्य अस्वीकार गर्दै तथा घटनालाई 'षडयन्त्र' मान्दै काठमाडौं, हेटौंडा, विराटनगर, धरान, पोखरा जस्ता मुख्य शहरहरूमा सत्यतथ्य बाहिर ल्याउनुपर्ने मागसहित नारा जुलुस आयोजना हुन थाले । खासगरी घटनामा तत्कालीन अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्र, उनका छोरा पारसलगायत परिवार सकुशल रहनुलाई धेरैले नियोजित मानेका थिए । जनमानसमा असल छवि भएका राजा वीरेन्द्रको वंश नाश हुनु, जनतामा भिजेका युवराज दीपेन्द्रलाई सम्पूर्ण दोष जानु र विभिन्न दुर्घटनामा संलग्न रहँदै आएका भनिएका पारस घटनास्थलमा भएर पनि सकुशल रहनु धेरैका लागि स्वीकार्य थिएन ।

काठमाडौंमा जुलुसको रोष राजदरबारप्रति लक्षित थियो । दरबारविरोधी नारा लगाएका उनीहरू नारायणहिटी वरपर नै नारा जुलुस गर्न चाहन्थे । उनीहरू सरकारप्रति भन्दा दरबारमा बाँकी बचेका व्यक्तिहरूप्रति आक्रोशित थिए । उनीहरूको विरोधलाई अखबारले फोटोसहित महत्व दिएर छापे । जेठ २१ गते दिउसो जुलुसका एक सहभागी जीवन महर्जनले कान्तिपुरलाई भनेका थिए- 'राजारानीको सुरक्षा नहुने मुलुकमा आफू कसरी सुरक्षित संभन्ने ?' त्यसै दिन 'राज्य सहायक' श्री ५ ज्ञानेन्द्रले देशवासीका नाममा दिएको सन्देशमा 'आकस्मिक रूपमा स्वचालित हतियार पड्किन गई उक्त घटना भएको र विपदका बेला सबै नेपालीको सहयोग पाउने विश्वास व्यक्त' गरियो ।

यसले सर्वसाधारणमा थप शंका पैदा गर्‍यो । उक्त वक्तव्य आएपछि 'षडयन्त्र भएकाले नै राज्य सहायकले त्यसो भनेका हुन सक्ने' धारणा सर्वसाधारणले व्यक्त गर्न थाले । विरोध कायम रह्यो । मानिसहरू सडकमा निस्कने क्रम तीब्र हुँदै गयो । राजा ज्ञानेन्द्रको वक्तव्य आएको दिन घटनाको जानकारी लिनखोज्ने विदेशी पत्रकारहरूलाई दरबार परिसरमा स्वकीय सचिवको रूपमा कार्यरत चिरन शमशेरले जवाफ दिएका थिए- 'अटोमेटिक मशिनगन आफै पड्किएको हो, त्यसै भनेर 'कोट' गर्नु ।'

आन्दोलनकारीहरूले राज्य सहायक ज्ञानेन्द्र तथा पारसविरुद्ध आक्रोश व्यक्त गरेको समाचार कान्तिपुरको जेठ २२ मा फोटोसहित मुखपृष्ठमा छापिएको थियो । पोखरा, हेटौंडालगायतका शहरहरूमा पनि उनीहरू दुईजनाविरुद्ध आपत्तिजनक नारा लागेको समाचारमा उल्लेख थियो । अरू अखबारले पनि उक्त समाचार छापेका थिए । 'शोकमग्न जनता घटना सार्वजनिक गर्न माग गर्दै सडकमा' शीर्षकमा जेठ २२ गतेको कान्तिपुरको मुखपृष्ठमा छापिएको सो समाचारमा भनिएको थियो 'आइतबार दरबार सामुन्ने सडकमा

घटना सार्वजनिक गर्न युवाहरूले नाराबाजी गरे । राजधानी र देशका केही शहरमा अप्रत्यासित रूपमा स्वस्फूर्त जुलुस निस्केको र आन्दोलनकारीहरूले गोलीकाण्ड षडयन्त्रपूर्ण भएको विचार व्यक्त गरेका थिए । उनीहरूले राज्य सहायक ज्ञानेन्द्र र शाहज्यादा पारसविरुद्ध समेत आक्रोश व्यक्त गरेका थिए । ' मुलुकको प्रभावकारी पत्रिकाले मुखपृष्ठ, त्यो पनि एकरंमा, यो समाचार छापेर निश्चय नै घटना छानबिनका लागि दबाव वृद्धि गर्न मद्दत मिलेको थियो । अन्य अखबारले भित्री पृष्ठमा भएपनि त्यस्ता समाचारहरू छापेका थिए ।

जुलुस थप आक्रोशित बन्दै गए पछि नियन्त्रण गर्न सोमबार र मंगलबार (जेठ २२ र २३ गते) राजधानीमा कर्फ्यु लगाइयो । शान्ति सुरक्षाका लागि लगाइएको कर्फ्युका वावजुद नारा जुलुस भयो । त्यसक्रममा छ जनाले ज्यान गुमाए भने दश जना घाइते भए । यसैबीच दीपेन्द्रको जेठ २२ गते विहान निधन र अपरान्हमा श्री ५ ज्ञानेन्द्र राजा बन्ने कार्य सम्पन्न भयो । त्यसै दिन साँझ दीपेन्द्रको शव कर्फ्युका बीच आर्यघाट लैजानुपन्थो भने बसन्तपुरमा राज्यारोहण सम्पन्न गरेर नारायणहिटी फर्कदा राजा ज्ञानेन्द्रले आफ्नाविरुद्ध जुलुस निस्केको देखेपन्थो । राज्यारोहण गरिरहेका बेला राजाविरुद्ध जुलुस निस्कने असंभवप्रायः मानिने घटना घट्यो ।

अन्ततः राजा ज्ञानेन्द्रले राजा बनेकै दिन जेठ २२ गते देशवासीका नाममा सन्देश दिँदै घटना छानबिनका लागि उच्चस्तरीय समिति गठन गरेको घोषणा गर्नुपन्थो । नागरिकको निरन्तर विरोध र पर्याप्त अन्तर्राष्ट्रिय चासोका कारण राजदरबार मामिलामा पहिलोपटक जनस्तरको समिति गठन भयो । तीन दिनका लागि समय पाएको समितिले थप चार दिन गरी प्रतिवेदन तयार पार्नुपन्थो ।

राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय सञ्चार क्षेत्रको दबावमूलक भूमिका घटनाक्रम २२ गतेसम्म पुग्दा स्पष्ट हुन्छ । राष्ट्रिय दैनिकहरूले घटनाको जानकारी र विकसित घटनाक्रमको विवरणात्मक प्रस्तुतीले एकातिर सर्वसाधारण सूचित भैरहे भने अर्कोतिर घटनाको विरोधमा निस्कनेहरूलाई संगठित हुन बल मिल्यो । जुलुस अनियन्त्रित बन्न सक्ने र त्यसलाई नराम्रा तत्वले उपयोग गर्न सक्ने तथ्य सम्पादकीयमार्फत औल्याए पनि जुलुस निस्कनुलाई भने अखबारहरूले नकारात्मक रूपमा लिएनन् । समाचारपत्रको २३ जेठको विशेष सम्पादकीयमा जुलुसले सत्यतथ्य माग गर्नु राजपरिवारप्रतिको अटल विश्वासको द्योतक हो भनिएको थियो ।

जनताका सर्वोच्च प्रतिनिधि प्रधानमन्त्री निरीह देखिएको धारणा

नारायणहिटी काण्डपछि प्रधानमन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइराला सबैभन्दा निरीह बनेका थिए । पूर्ण बहुमतप्राप्त अनुभवी नेता कोइरालाले शुरुमा भ्रुठो समाचार पाउनु, आफ्ना गार्ड र मोटर आवश्यक पर्ने हेक्कै नगरी आफूलाई सूचना दिन आएका राजाका प्रमुख सचिव पशुपतिभक्त महर्जनसँग उनकै मोटरमा छाडनी अस्पतालमा जानु र अन्यौलग्रस्त रूपमा

188 रमा पराजुली

त्यहाँ रातभर रहनु सार्वभौम जनताको सर्वोच्च प्रतिनिधिले गर्ने अपेक्षाकृत व्यवहार होइन । भोलिपल्ट विहान आफूसँग भएको जानकारी पत्रकार र सर्वसाधारणलाई नदिनु र सूचना दिने सरकारी निकायलाई सक्रिय बनाउने प्रयत्न पनि नगर्नु अवश्य पनि प्रजातान्त्रिक सरकार प्रमुखको लाचारीपन थियो ।

घटनाको नौ दिनपछि जेठ २९ गते कान्तिपुरमा छापिएको 'राजदरबार हत्याकाण्डको जानकारी प्रधानमन्त्रीलाई दुइ घन्टापछिमात्र' शीर्षकको नारायण वाग्लेको समाचार विश्लेषणमा घटनाको जानकारी र त्यसको सार्वजनिकीकरणका विषय राम्ररी केलाइएको थियो । संभवतः रिपोर्टरको कलमबाट आएको सबैभन्दा बलियो समाचार वाग्लेकै हो । उक्त समाचारमा सर्वोच्च कार्यकारिणी प्रधानमन्त्रीले सर्वाधिक महत्वको समाचार पाउँदाको दुखदायी स्थिति, सरकारको अकर्मण्यता र समाचार प्रवाहमाथि पुऱ्याइएको अवरोधबारे यथार्थपरक विश्लेषण गरिएको थियो ।

उक्त समाचारमा वाग्ले लेख्छन्— 'राजाका मुख्य सल्लाहकार मानिने प्रधानमन्त्रीलाई पनि घटनाको दुइ घन्टापछि मात्रै राजालाई हार्ट अट्याक भएको खबर दिइएको थियो राजपरिषद स्थायी समितिका सभापति केशरजंग रायमाभीमार्फत । त्यसको केही बेरपछि बालुवाटार पुगेका राजाका प्रमुख सचिव पशुपतिभक्त महर्जनबाट त्रिभुवन सदनमा भोज भइरहेका बेला चलाइएको नृशंस गोलीले राजाको मृत्यु भएको सुन्नुभयो र उनकै मोटरमा राजालाई लिएको वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुग्नुभयो ।' समाचारमा भनिएको छ— 'काण्डको भोलिपल्ट सबैदेखि सरकार नियन्त्रित रेडियो र टेलिभिजनमा शोक-धून बजिरहेको थियो । तर 'रेडियो र टेलिभिजनमा निरन्तर शोक-धून बजाउन दबाव दिइएको प्रधानमन्त्री र मन्त्रीहरूलाई पत्तो थिएन' । पछि सञ्चार मन्त्रालयले एउटा पत्रकार सम्मेलनको आयोजना गरी सञ्चारकर्मीहरूलाई निर्देशन दिएको थियो । उक्त कार्यप्रति वाग्लेको टिप्पणी थियो— 'सरकारको प्रवक्तासमेत मानिने सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयले संसारभर तरंग उत्पन्न गर्ने घटनाबारे विवरण दिनुको साटो पत्रपत्रिकालाई यस्तो समाचार दिनु, यस्तो नदिनु खाले सन्देश दिन संक्षिप्त पत्रकार सम्मेलन गर्नु ।' घटनाका प्रत्यक्षदर्शी शाही नातेदार डा. राजीव शाहीले जेठ २५ गते छाउनी अस्पताल परिसरमा पत्रकार सम्मेलन गरे, जसबारे सबै ठूला पत्रिकाले रिपोर्टिङ गरे । उक्त पत्रकार सम्मेलनपछि प्रधानमन्त्री भस्केका, राजा ज्ञानेन्द्रसमक्ष त्यसबारे असन्तुष्टि जाहेर गरेका तथा सेना प्रमुख प्रज्वल्ल शमशेर राणासँग स्पष्टीकरण मागेको पनि समाचारमा उल्लेख छ ।

घटना छानबिनका लागि उच्चस्तरीय समितिको गठन र प्रतिवेदन

राजा भएपछि श्री ५ ज्ञानेन्द्रबाट जेठ २२ गते घटना छानबिनका लागि उच्चस्तरीय समिति गठन भयो । सर्वोच्च अदालतका प्रधानन्यायाधिश केशवप्रसाद उपाध्याय, प्रतिनिधि सभाका सभामुख तारानाथ रानाभाट तथा संसदमा प्रमुख विपक्षी दलका नेता

माधवकुमार नेपाल सदस्य रहेको उक्त समितिबाट नेपालले राजिनामा दिएपछि दुई सदस्यीय समिति कायम भयो ।

एमाले केन्द्रीय कमिटिले समिति गठन प्रक्रियामाथि प्रश्न चिन्ह खडा गरेपछि नेपालले राजिनामा दिनु परेको थियो । एमालेको धारणा थियो— राजाले सीधै समिति गठन गर्न पाइन्न; संविधानतः निर्वाचित सरकारले गठन गर्नुपर्छ । एमालेका महासचिव नेपाल समितिको सदस्यमा नरहे पनि एमाले पार्टीले खोजबिनका लागि समितिलाई सघाउने बताएको थियो ।

एमालेको उक्त निर्णयलाई जेठ २५ गतेका कान्तिपुर र काठमाडौं पोष्टले सम्पादकीयमार्फत आलोचना गर्दै राष्ट्रिय संकटका बेला पार्टीगत स्वार्थभन्दा माथि उठनुपर्ने धारणा व्यक्त गरेका थिए भने जेठ २५ गतेकै समाचारपत्रले एमालेको प्रतिक्रियाबारे टिप्पणी गर्‍यो— 'एमालेले विरोध नगरेको भए हुन्थ्यो तर प्रक्रिया कानूनसम्मत भएको भए राम्रो हुन्थ्यो ।'

पार्टीका सभापति र सरकार प्रमुखसमेत रहेका गिरिजाप्रसाद कोइराला सम्मिलित कांग्रेस केन्द्रिय समितिको आपत्कालीन बैठकले 'सम्बन्धित निकायले यथाशक्य छिटो छानबिन गर्न' आग्रह गरेका थिए । त्यसको अर्थ सरकार छानबिन समिति गठन गर्ने विषयमा अन्यौलग्रस्त थियो या उसले राजदरबार मामिला भएकाले राजाले नै समिति गठन गर्नुपर्ने मान्यता राख्थ्यो भन्ने बुझिन्छ ।

छानबिन समितिले घटनास्थलको भ्रमण, भोजमा उपस्थित व्यक्तिहरू तथा सुरक्षा निकायका व्यक्तिहरूसँग कुराकानी गरेर प्रतिवेदन तयार पारेको थियो ।^१ समितिले तीन दिनको समय पाए पनि अनुसन्धानका लागि थप चार दिन गरी जम्माजम्मी सात दिन छानबिन गरेर राजा ज्ञानेन्द्रसमक्ष प्रतिवेदन पेश गर्‍यो । राजाले प्रधानमन्त्री कोइरालालाई प्रतिवेदन तत्काल हस्तान्तरण गरेपछि सभामुखले राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय सञ्चारकर्मीसमक्ष प्रतिवेदनको सारांश नेपाली र अंग्रेजीमा पढेर सुनाए ।

जेठ ३२ गते प्रतिवेदन पेश भएको भोलिपल्ट सबै अखबारले (सरकारी दैनिक गोरखापत्रले मुख्य समाचार बनाएको थिएन) दीपेन्द्रले नारायणहिटी काण्ड घटाएको पुष्टि भएको ब्यानर न्यूज छापे । प्रतिवेदनको सारांश सबै अखबारले छापे भने पूर्ण पाठ छाप्ने क्रम पछि सम्म जारी रह्यो । समितिको प्रतिवेदनमाथि अखबारहरूले तथ्यपरक टिप्पणी गरेनन् । गोलीकाण्ड किन भयो भन्ने प्रश्नको जवाफ नखोजेकोमा भने सबैले संपादकीयमार्फत समितिको आलोचना गरे । सम्पादकीयसम्बन्धी अरू चर्चा लगत्तैको परिच्छेदमा गरिएको छ ।

कान्तिपुर, राजधानी, काठमाडौं पोष्टले समितिको प्रतिवेदन सार्वजनिक भएको भोलिपल्ट असार १ को अंकमा त्यसबारे कुनै प्रतिक्रिया छापेनन् । तर समाचारपत्र, हिमालय टाइम्स र स्पेसटाइमले भने असार १ गतेकै अंकमा विभिन्न पार्टीका नेताहरूसँग

१. उक्त प्रतिवेदनको पाठ यो लेखको परिशिष्टमा छ ।

कुराकानी गरेर प्रतिवेदनमाथि उनीहरूको प्रतिक्रिया छापेका थिए । ती सबै समाचारमा छापिएका प्रतिक्रिया उस्तै थिए । त्यसमध्ये धेरै पार्टीका नेतासँग गरिएको कुराकानीमा आधारित समाचार समाचारपत्रमा टंक पन्तको थियो । उक्त समाचारमा एमालेका भलनाथ खनालले 'प्रतिवेदनमा थुप्रै प्रश्नहरू अनुत्तरित रहेका कारण प्रतिवेदनमाथि थप आशंका जन्मिएको तर पूर्ण प्रतिक्रिया भने पार्टीले प्रतिवेदन अध्ययनपछि मात्र जारी गर्ने' भनेका थिए । नेपाली कांग्रेसका तत्कालीन सञ्चारमन्त्री समेत रहेका शिवराज जोशीले प्रतिवेदन 'यथार्थपरक रहेकाले सकारात्मक रूपमा लिनुपर्छ' भनेका थिए भने तत्कालीन मालेका वामदेव गौतमले 'विश्वास गर्न नसकिने लाग्यो; नशामा ढलपल भएको व्यक्तिले लगातार कसरी गोली हान्यो ?; तीन पटकसम्म भित्र बाहिर गरेर गोली हान्दा अन्यले के गरे ?' भन्ने प्रश्न उठाए । राप्रपाले प्रतिवेदनलाई सकारात्मक रूपमा लियो भने सद्भावना पार्टीले अध्ययनपछि मात्रै धारणा सार्वजनिक गर्ने बतायो । संयुक्त जनमोर्चाका लीलामणि पोखरेलले प्रतिवेदनलाई शंकास्पद भन्दै समितिका सदस्यहरूले छानबिन नगरेर लेखनदासको मात्र काम गरेको आरोप लगाएका थिए । भोलिपल्ट अर्थात् असार २ गतेको कान्तिपुरको दोश्रो पृष्ठमा सर्वसाधारणलाई 'कोट' गर्दै प्रतिवेदनमाथि शंका गरिएको तथा दीपेन्द्रले त्यस्तो घटना घटाउनै नसक्ने किसिमका भनाइहरू छापियो ।

प्रतिवेदन पेश भएपछिका दिनमा अखबारवालाहरूले समितिको प्रतिवेदनको विषयवस्तु वा कमी कमजोरीहरू केलाउनतर्फ भन्दा प्रतिवेदन प्रस्तुतीका बेला सभामुख रानाभाटको भावभंगिमाको आलोचना गर्न धेरै ठाउँ र समय खर्चे । नारायणहिटी काण्ड घटेको चौथो दिन जेठ २२ गतेदेखि प्रकाशन शुरु भएको राजधानी पत्रिकाले प्रतिवेदन प्रस्तुत भएको समाचार सँगसँगै असार १ गते मुखपृष्ठमै 'प्रतिवेदनपछिका अनुत्तरित प्रश्न' शीर्षकमा समाचार छाप्यो । राजधानी समाचारदाताले लेखेको उक्त समाचारमा प्रतिवेदनले घटना घट्नुको कारण नखोजेको, 'फोरेन्सिक' जाँच नगरिएको बारे प्रश्न नउठाएको, कसको शरीरमा कस्तो गोली कति लाग्यो भन्ने जाँचबुझ नगरिएको, आफूले लगाएको लुगासमेत खोल्न नसक्ने अवस्थामा रहेका युवराज दीपेन्द्रले लुगा खोलेर कम्ब्याट ड्रेस कसरी पहिरिए भन्नेबारे प्रश्न नगरेको लगायतका आठवटा प्रश्नहरू गरिएको थियो ।

प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्दा समितिले प्रश्न गर्न त दिएन, दिएको भए पत्रकारहरूले उक्त समितिसमक्ष के प्रश्न गर्थे होलान् भन्ने छनक राजधानी बाहेक अन्य कुनै ब्रोडशिटले दिएनन् । प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्दा उपस्थित भएका प्रभावकारी अखबारका प्रतिनिधिहरूले प्रतिवेदनमा आधारित भएर आफूले सोध्न चाहेको प्रश्नहरूको सूची राजधानीले जस्तै प्रस्तुत गरिदिएको भए रिपोर्टिङ्ग प्रभावकारी बन्न सक्थ्यो । अखबारहरूले सम्पादकीयमार्फत भने प्रतिवेदनमाथि विभिन्न प्रश्नहरू गरेका थिए ।

सम्पादकीय

सबैजसो राष्ट्रिय दैनिकहरूले जेठ २२ गतेदेखि निरन्तर पाँच-छ दिनसम्म उक्त काण्ड र विकसित परिस्थितिबारे सम्पादकीय लेखेका थिए । कुनै न कुनै सम्पादकीयमार्फत ती अखबारहरूले देशबासीलाई धैर्य र संयमका लागि आग्रह गरेका थिए । प्रजातन्त्र र सम्वैधानिक राजतन्त्रको निरन्तरताबारे पनि सम्पादकीयमा लेखिएको थियो । ढिलो चाँडो सबैजसो पत्रिकाले घटनाको यथार्थ छानबिन हुनुपर्ने राय व्यक्त गरेका थिए ।

सबैभन्दा पहिले काठमाडौं पोष्टले जेठ २० गते साँझ प्रकाशित गरेको अतिरिक्ताङ्कमा सम्पादकीय प्रकाशित गरेको थियो । 'एउटा युगको दुखान्त' शीर्षकमा छापिएको उक्त सम्पादकीयमा सबै मिलेर प्रजातन्त्र र संवैधानिक राजतन्त्रलाई बलियो बनाउनुपर्ने तर्क प्रस्तुत गरिएको थियो । तर घटनाको यथार्थ बाहिर ल्याउनुपर्ने वा ल्याउन अपनाउनुपर्ने प्रक्रियाबारे कुनै उल्लेख गरिएको थिएन । भोलिपल्टको अङ्कमा पनि उक्त सम्पादकीयलाई मुखपृष्ठमा विशेष सम्पादकीयकै रूपमा प्रकाशित गरिएको थियो । काठमाडौं पोष्टले जेठ २२ गते विशेष प्रकाशकीय प्रकाशित गर्दै 'सूचनालाई अन्धकारमा राखिएको'मा सरकारको आलोचना गरेको थियो भने जेठ २३ गते मुलुकको अवस्था सामान्यीकरणका साथै काण्डको सकेसम्म छिटो सत्यतथ्य प्रकाशमा ल्याउन आग्रह गरेको थियो । जसका लागि निर्वाचित सरकार र राजाले जनताको विश्वास जित्नेगरी काम गर्नुपर्ने तर्क प्रस्तुत गरिएको थियो । जेठ २४ गते सबै एक हुनुपर्ने आह्वान गरिएको थियो भने घटना छानबिन समिति बनाइएकोमा खुशी व्यक्त गरिएको थियो । जेठ २५ गते समस्या समाधानका लागि सबै दलहरूले पार्टी राजनीतिभन्दा माथि उठनुपर्ने तर्क प्रस्तुत गरिएको थियो ।

कान्तिपुरले जेठ २१ गते प्रकाशित गरेको हत्याकाण्डसम्बन्धी पहिलो विशेष सम्पादकीयमा 'घटनाको विवरण जनतासामु आउने नै छ' भनेको थियो । विपतका बेला एक हुने नेपाली परम्परा कायम रहने आशा त्यसमा व्यक्त गरिएको थियो । जेठ २२ को विशेष प्रकाशकीयमा यथार्थ तथ्य बाहिर आउन नसकेको, विदेशी सञ्चार माध्यममार्फत आएका कुराहरूले भ्रम फैलिन सक्ने, दीपेन्द्रको स्वास्थ्य बुलेटिन प्रकाशित गर्नुपर्ने तथा शोकका बेला वीरेन्द्र, ऐश्वर्यले देखाएका सत्मार्गमा अग्रसर हुनुपर्ने राय छापिएको थियो । जेठ २२ गतेको सम्पादकीयमा अनियोजित रूपमा निस्केको जुलुस कुनै पनि क्षण आक्रोशमा परिणत हुनसक्ने भएकाले कुनै अनिष्ट हुनुभन्दा पहिले नै रोकथाम गर्नुपर्ने तर्क सहित सबैलाई धैर्य र संयम गर्न आग्रह गरिएको थियो । जेठ २३ मा विशेष सम्पादकीय मार्फत 'समिति गठन जरुरी थियो, पुरा भयो । गोली प्रहारबारे अपुरो विवरण स्वीकार गर्न जनमानस तयार छैन । विस्तृत छानबिन गर्नुपर्छ । देशलाई कमजोर बनाउने प्रयास भित्र र बाहिरबाट हुन सक्छ, धैर्य गुमाउनुहुन्न' भनिएको थियो । त्यसैगरी जेठ २५को सम्पादकीयमा 'माधव नेपाल र माओवादीहरूको अग्निपरीक्षा' शीर्षकमा 'क्षणिक राजनीतिक लाभका लागि राजनीति गर्छ भने त्यो गैर जिम्मेवार

192 रमा पराजुली

आचरण हो' भनिएको थियो । जेठ २८ मा 'समितिको प्रतिवेदनको प्रतीक्षा' शीर्षकमा 'सदस्यहरू कुनै पनि दबावबाट प्रभावित हुने छैनन् भन्ने विश्वास र अपेक्षा राख्नु बाहेक अरु विकल्प छैन' भनिएको थियो ।

नेपाल समाचारपत्रले जेठ २१ र २३ गते मुखपृष्ठमा विशेष सम्पादकीय छाप्यो । पारिवारिक क्षणिक आवेगका कारण घटेको दुर्घटनालाई अधि सारेर राजतन्त्रप्रति आलोचनात्मक टिप्पणी गर्नु उचित नभएको तर्क प्रस्तुत गर्दै राज्य सहायक ज्ञानेन्द्रलाई राजतन्त्रको गरिमा उच्च बनाउने काममा सफलता मिलोस् भन्ने कामना पहिलो सम्पादकीयमा गरिएको थियो । घटनालाई नियतिको विडम्बना भनिएको थियो । जेठ २२ गते हत्याकाण्डको विवरण यथाशीघ्र आओस् भन्ने कामना गरियो । जेठ २३ गते 'बढ्दो जनआक्रोशको अर्थ जनताको चाहना घटनाको यथार्थ विवरण सार्वजनिक होस् भन्ने हो, राजनीतिक पार्टीले जनतासामु बोल्नपर्छ' भन्ने आग्रह गरिएको थियो । जेठ २४ गते अर्को विशेष सम्पादकीयमार्फत राजदरबारको घटनामा पहिलोपटक नागरिकको पहुँच पुगेको उल्लेख गर्दै नयाँ राजाबाट पुरानै राजाको पथमा हिँड्नुपर्ने आशय व्यक्त गरिएको थियो । जेठ २५ गतेको सम्पादकीयमा 'उच्चस्तरीय समितिमा उठेको प्रक्रियागत विवाद हुनुहुँदैनथ्यो । राजदरबारमा भएको घटनाको छानबिन संसारमा कतै भएको पाइन्न नेपालमा त्यसो हुनुले राजामा उदार प्रजातान्त्रिक भावना भएको संकेत गर्दछ' भनिएको छ ।

जेठ २१ गतेको स्पेसटाइमको विशेष सम्पादकीयमा अपुरणीय क्षति मान्दै, दिवंगत राजालाई श्रद्धाञ्जली र गंभीर अवस्थामा अस्पतालमा रहेका राजा दीपेन्द्रको स्वास्थ्यलाभको कामना गरिएको थियो । जेठ २२ को सम्पादकीयमा संयम र धैर्यको आवश्यकता औँल्याइएको थियो भने जेठ २३ गते राजा दीपेन्द्रको निधनले अर्को अपुरणीय राष्ट्रिय क्षति भएको तर्क प्रस्तुत गर्दै सबैले धैर्य र संयम गर्नुपर्छ भनिएको थियो । मुलुकलाई स्वाभाविक परिस्थितिर्फ उन्मुख बनाउनुपर्ने धारणा पनि उक्त सम्पादकीयमा व्यक्त गरिएको थियो । त्यसैगरी गोरखापत्रले जेठ २२ गते राजा वीरेन्द्रलाई श्रद्धाञ्जली चढाउँदै दीपेन्द्रको शीघ्र स्वास्थ्यलाभको कामना गर्दै दीपेन्द्रलाई राजा पाएकोमा जनताले राहत महसुस गरेको सम्पादकीयमा छापेको थियो ।

राजधानीको पहिलो अंक नै जेठ २२ गते मात्र प्रकाशित भएको थियो । पहिलो अंकको मुख पृष्ठमा छापिएको विशेष सम्पादकीयमा 'अनावश्यक भ्रम र त्यसबाट उत्पन्न हुन सक्ने विवादको अन्त्य गर्न विशेषाधिकार सम्पन्न एक उच्चस्तरीय अनुसन्धान आयोग गठन गर्नु जरुरी भएको छ; कानून छैन भने निर्माण गर्नुपर्दछ' भन्ने तर्क प्रस्तुत गरिएको थियो । जेठ २३ गते हिंसा भड्कन नदिन सबै चनाखो हुनुपर्ने आग्रह सहित 'क्षणिक भावावेश र अप्रिय घटनाको परिणति कतै यस्तो नहोस् चीरपर्यन्त नेपालीका शिरमा नवहैकमवादी चक्र चलिरहोस्' भनिएको थियो । जेठ २४ गते नयाँ राजालाई शुभकामना र सवैधानिक राजतन्त्रको निरन्तरताबारे लेखियो । जेठ २५ गते 'छानबिन

आयोगको विवाद' शीर्षकमा माधवकुमार नेपालले समितिबाट राजीनामा दिएकोमा नेपाली जनता निराश भएको राय व्यक्त गरिएको थियो ।

हिमालय टाइम्सले जेठ २१ गते मुखपृष्ठमा विशेष सम्पादकीयमार्फत राजा वीरेन्द्र जनतामाझ अमर रहने विचारसहित त्यसैदिनको नियमित पृष्ठमा राजारानीको प्रशंसा गर्‍यो । जेठ २२ गते राजपरिवारको काण्डले खेलजगत अनाथ बनेको धारणा, जेठ २३ गते धैर्यका लागि आह्वान, जेठ २४ गते श्री ५ ज्ञानेन्द्र राजा बनेकोमा सम्बैधानिक राजतन्त्र र बहुदलीय व्यवस्था बलियो हुँदै जाने अपेक्षा राखेको सम्पादकीय प्रकाशित भएका थिए । जेठ २५ गते धैर्य र सुभ्रवुभ्र आवश्यक भएको तथा जेठ २६ गते छानविन समितिले कुशलतापूर्वक भूमिका निभाउनुपर्ने आशयका सम्पादकीय हिमालय टाइम्सले प्रकाशित गरेको थियो ।

त्यसैगरी छानविन समितिको प्रतिवेदन पेश भएपछि पनि सबै अखबारले सम्पादकीय लेखेका थिए । हिमालय टाइम्सले असार ३ गते प्रकाशित गरेको सम्पादकीयमा समितिले आफूलाई सुम्पिएको जिम्मेवारी सफलतापूर्वक निर्वाह गरेको तर्क प्रस्तुत गर्दै विभिन्न प्रश्न उठेपनि उल्लिखित विवरणहरू असत्य वा शंकास्पद छन् भन्न सकिने निश्चित आधार नभएको बताएको थियो । समाचारपत्रले असार २ गते छापेको सम्पादकीयमा 'समितिले जनअपेक्षा बमोजिमको निष्कर्ष दिन नसकेको, सिकारु पत्रकारले जस्तो फलानोले यसो भन्यो, फलानोले उसो भन्यो भन्ने प्रतिवेदन तयार पारेको र प्रतिवेदनले भ्रम निवारण नभएको बरु थपिएको' बतायो । त्यसैगरी असार ३ गतेको समाचारपत्रले 'सार्वजनिक प्रतिवेदन र अनुत्तरित प्रश्नहरू' शीर्षकको सम्पादकीयमा 'के गल्ती देखेर कुन कारणले हत्या भयो भन्ने प्रश्नको जवाफ जनताले चाहन्थे त्यो प्राप्त गर्न सकेनन् । यसले इतिहासको प्रत्येक कालखण्डमा पटक पटक नेपालीलाई घोचिरहनेछ' लेखिएको छ । त्यसैगरी युवराजको विवाह प्रसंग चलेको थियो/ थिएन, नाम नखुलेको कोलो पदार्थ दीपेन्द्रकहाँ वर्षौंदेखि कसरी पुग्यो ? किन कारवाही हुँदैनथ्यो ? कोही भावी राजालाई ध्वस्त वा कमजोर बनाउने षडयन्त्र पो गरिरहेको थियो कि भन्ने प्रश्नहरू पनि उक्त सम्पादकीयमा गरिएको छ ।

क्रान्तिपुरले असार ५ गते मात्रै एउटा सम्पादकीय छाप्यो प्रतिवेदन सम्बन्धमा । जसमा संसारभर उच्चकोटीका मान्छेको हत्या हुँदा तयार गरिने प्रतिवेदन जहिले पनि विवादमा पर्ने गरेको तथ्य औल्याइएको छ । घटनाका बेला उपचारमा संलग्न एकजना चिकित्सक डा. खगेन्द्रबहादुर श्रेष्ठको भनाइ उल्लेख गर्दै दीपेन्द्रले रक्सी नखाएको भन्ने खबर देशान्तर साप्ताहिक र विदेशी सञ्चार माध्यमहरूले छापेकोमा तथ्य फरक हुन गएको हो भने त्यो अत्यन्त गंभीर कुरा भएको जनाइएको छ ।

काठमाडौं पोष्टले प्रतिवेदन पेश भएकै दिन लेखेर भोलिपल्ट असार १ गते प्रकाशमा ल्याएको मुखपृष्ठमा छापिएको विशेष सम्पादकीयमा दीपेन्द्रले गोली चलाएको घटना त्यो मान्न नसक्नेहरूलाई स्वीकार गर्न गाह्रो पर्ने तर सत्य तीतो भएकाले स्वीकार्ने पर्ने तथ्य

194 रमा पराजुली

औल्याउदै प्रतिवेदनलाई राजनीतिकरण नगर्न राजनीतिक पार्टीहरूलाई आग्रह गरिएको थियो । स्पेसटाइमले असार २ गते छापेको सम्पादकीयमा दीपेन्द्रबाट त्यस्तो घटना किन भयो भन्ने जिज्ञाशा प्रतिवेदनले मेट्न नसकेको, ऐश्वर्य, निराजन र दीपेन्द्रको मृत्युको प्रत्यक्षदर्शीलाई समितिले फेला पार्न नसकेको र अंगरक्षकको निर्धारित भूमिकाबारे पनि समिति मौन रहेको आरोप लगाइएको थियो । राजधानीले पनि असार २ गते छापेको सम्पादकीयमा गोली नै चलाउनु पर्ने अवस्था किन सृजना भयो भन्ने जिज्ञासा शान्त पार्न नसकेको बताएको छ ।

समग्रमा सबै सम्पादकीयहरूले संयम र धैर्यका लागि सर्वसाधारणलाई आग्रह गरेको देखिन्छ । अप्रत्यासित घटनाक्रम आइलाग्दा बोल्नैपर्ने दायित्व बोकेका अखबारहरूले समाजलाई निर्देशित गर्ने भूमिका निर्वाह गरे । आइलागेको जटिल परिस्थितिको सामान्यीकरण गर्नेतर्फ सम्पादकीयहरू केन्द्रित रहे । मरेकालाई श्रद्धाञ्जली, नयाँ जिम्मेवारी संहाल्ने राजालाई शुभकामना र नयाँ राजाबाट असल कामको अपेक्षा सबै सम्पादकीयहरूले राखे । अध्ययन गरिएका सम्पादकीयका आधारमा तिनको विशेषता तथा कमजोरी तल औल्याइएको छ :

विशेषताहरू

- सबैजसो अखबारले विभत्स काण्डले समाजमा उत्पन्न हुन सक्ने नकारात्मक प्रतिक्रियालाई ध्यानमा राख्दै धैर्य र संयमका लागि अनुरोध गरेका थिए । धैर्य र संयम नअपनाइएको भए हिंसा बढ्दै जाने निश्चित थियो ।
- सम्पादकीयहरूले सूचना प्रवाहको व्यवस्था सुचारु गर्न सरकारलाई घच्चच्याएका थिए ।
- प्रायः सबैले प्रजातन्त्र र संवैधानिक राजतन्त्रको निरन्तरताको पक्षमा विचार प्रवाह गरेका थिए ।
- घटनाबारे प्रकाशमा आएका तथ्यको विरोधमा बढ्दै गएको आक्रोशबाट अनिष्ट हुने शंका गर्दै सबैजसोले 'भीडलाई बेलैमा नियन्त्रण गर्नुपर्ने' राय व्यक्त गरेका थिए । तरल स्थिति रहेका बेला देश भित्र र बाहिरका गैर जिम्मेवार तत्वहरूको चलखेल बढ्ने भएकाले सबैलाई एकबद्ध हुन आह्वान गरेका थिए ।
- घटनाको सत्यतथ्य बाहिर ल्याउनुपर्ने आग्रह सम्पादकीयहरूको अर्को बलियो पक्ष थियो । कान्तिपुरले जेठ २१ गते छापेको पहिलो विशेष सम्पादकीयमा नै त्यसप्रकारको आग्रह गरेको थियो । समाचारपत्रले जेठ २२ गते तथा काठमाडौं पोष्टले जेठ २३ गते सत्यतथ्यका निम्ति आग्रह गरेका थिए ।
- नागरिकस्तरको उच्चस्तरीय छानबिन आयोग बन्नुलाई सबै अखबारहरूले प्रशंसा गरेका थिए ।

- प्रमुख विपक्षी नेता माधवकुमार नेपालले छानबिन समितिबाट राजिनामा दिएको पक्ष आलोचित बनेको थियो । मुलुकमा अभूतपूर्व संकट आइलागेका बेला पार्टीगत स्वार्थबाट माथि उठनुपर्ने र सबै पक्ष एकताबद्ध भएर परिस्थितिलाई सामान्तीयकरणतर्फ लगनुपर्ने आह्वान खासगरी काठमाडौं पोष्ट र कान्तिपुरले गरेका थिए । राष्ट्रिय संकटको समाधानका लागि पत्रपत्रिकाका ती आग्रह बलियो रूपमा प्रस्तुत भएका थिए ।
- सम्पादकीयहरूले छानबिन प्रतिवेदनको कमजोर पक्षहरू प्रशस्त औल्याएका थिए । तर तिनको सुनुवाइ भने भएन किनभने ती सम्पादकीयहरूको जवाफ दिनेतर्फ सरकार, दरबार र समिति कसैले पहल गरेनन् ।

कमजोर पक्ष

- सम्पादकीयहरूले घटनालाई नियतिको लेखा, भाग्यको खेल, टारेर नटर्ने जस्ता शब्दालंकार प्रयोग पनि गरेका छन् । ती शब्दहरू सम्वेदनशील लाग्छन् तर तथ्यपरक छैनन् ।
- राजपरिवारमा घटेको विभत्स काण्डमा मृत्यु भएकाहरूको पोष्टमार्टम नगरिनुको कारणबारे कसैले प्रश्न उठाएनन् । पोष्टमार्टम गरिएको भए त्यसले घटना छानबिनमा पुग्ने सहयोगबारे पनि विशेष चर्चा भएन ।
- सूचना प्रवाहमा भएको गतिरोधलाई सम्पादकीयहरूले औल्याए तर सूचना प्रवाहको क्षेत्रमा दरबार, सरकार र सञ्चार माध्यममाभन्दा विद्यमान खाडललाई कम गर्ने उपायहरू सुझाएनन् ।
- घटनाको मुख्य पात्र मानिएका दीपेन्द्रको मृत्युबारे विद्यमान विरोधाभाषपूर्ण तथ्यलाई कसैले उठाएनन् ।
- राज्य सहायक हुँदा श्री ५ ज्ञानेन्द्रले देशवासीको नाममा बक्सेको सन्देशमा 'स्वचालित हतियार पड्किन गै' भन्ने वाक्यांशको अविश्वसनीयताबारे केही बोलेनन् । बरु समाचारपत्रले सम्पादकीयमार्फत राजसंस्थाका बाँकी बचेका सदस्यको आलोचना गर्न नहुने राय प्रकाशित गर्‍यो ।

निष्कर्ष

नारायणहिटी काण्ड घटेपछि समितिको प्रतिवेदन प्रकाशित भइञ्जेलसम्म गरिएका रिपोर्टिङ र सम्पादकीयहरूको अध्ययनबाट नेपालका राष्ट्रिय दैनिकहरू सम्बन्धित निकायलाई जिम्मेवार बन्ने दबाव दिन सक्षम बन्दै गैरहेको निष्कर्ष निस्कन्छ । त्यसबेलाका समाचार र सम्पादकीयको आधारमा निकालिएको निष्कर्षलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

रिपोर्टिङ्गको निष्कर्ष

- रिपोर्टिङ्ग वा समाचारको अध्ययनबाट दैनिक अखबारहरूमा औपचारिक कार्यक्रमहरूको विवरणात्मक प्रस्तुति पक्ष बलियो बन्दै गइरहेको प्रष्टिन्छ। घटनाबारे सर्वसाधारण र पार्टीका नेताहरूको प्रतिक्रिया लिएर पनि प्रशस्त रिपोर्टिङ्ग भएको छ। तर प्रतिक्रिया भनेको विचार मात्रै हो। तथ्यगत रिपोर्टिङ्ग भनेको अध्ययन, अनुसन्धान र विज्ञहरूसँगको कुराकानीबाट मात्र सम्भव हुन्छ। त्यसप्रकारको खोजीमूलक तथा अनुसन्धानात्मक रिपोर्टिङ्ग नारायणहिटी काण्डमा गरिएन।
- नारायणहिटी काण्डमा ब्रेकिङ न्यूज दिने पक्ष कमजोर रह्यो। पत्रकारितामा ब्रेकिङ न्यूज दिन सक्नु संवाददाताहरूको क्षमता र प्रकाशन गृहहरूको प्रतिष्ठाको विषय बन्दछ। तर नारायणहिटी काण्ड घट्टा दुईवटा मात्र दैनिक अखबारले ब्रेकिङ न्यूज दिए। पहिलो दिन पछि विकसित परिस्थितिको रिपोर्टिङ्ग पनि ब्रेकिङ न्यूजको रूपमा आउन सकेन। कसैले घटनाबारे प्रकाशित समाचारमा अनुत्तरित रहेका तथा बाहिर आउन नसकेका तथ्यहरू प्रकाशित गर्न सकेनन्।
- रिपोर्टिङ्गमा स्रोतको प्रयोग अत्यन्त कमजोर रह्यो। प्रारम्भिक चरणमा सबैले नाम नखुलाइएको स्रोतको प्रयोग गरे। स्रोत कसरी घटनासँग सम्बद्ध छ भन्ने कतै जनाइएन। जबकि विदेशी समाचार एजेन्सी, मुख्यतः बीबीसी टेलिभिजनका ड्यानियल ल्याकले राती करिब २ बजेतिर नै आफू दरवारतर्फ जाँदै गर्दा देखेको दृष्यको वर्णन सहित सैनिकसूत्रको हवाला दिएर दीपेन्द्रले काण्ड मच्चाएको बताएका थिए। त्यसको लगत्तै जेठ २० गते सबै तत्कालीन उपप्रधानमन्त्री रामचन्द्र पौडेललाई उनले 'कोट' गरेका थिए। दुई तीन दिनपछि उनले घटनाका प्रत्यक्षदर्शीको अन्तरवार्ता लिएर काण्डबारे जानकारी गराएका थिए। विदेशी समाचार संस्थाका प्रतिनिधिले नेपाली अधिकारीहरूलाई 'कोट' गर्न सक्ने, प्रत्यक्षदर्शीसँगको कुराकानी दिन सक्ने तर नेपाली अखबारहरूले नसक्ने तथ्यले गर्दा दैनिक अखबारहरूको सक्षमतामा प्रश्नचिन्ह उठ्छ। अर्कोतिर नेपाली अधिकारीहरूको विदेशी समाचार एजेन्सीसँग कुराकानीका लागि उपलब्ध हुने तर नेपाली अखबारका लागि नहुने प्रवृत्ति देखियो। यस्तो प्रवृत्ति नेपालमा पटक पटक देखा पर्छ। मुलुकका पार्टीमा संकट आएका बेला वा विभिन्न मुद्दाहरूमा विवाद चर्केका बेला नेपाली अधिकारी र नेताहरू विदेशी एजेन्सीका लागि उपलब्ध हुन्छन् तर नेपाली पत्रकारसँग हम्मेसी भेट्दैनन्।
- त्यत्रो विभत्स काण्डको रिपोर्टिङ्ग गर्दा समूहगत रिपोर्टिङ्ग (टिमवर्क) हुन सकेन। एकै दिन एक भन्दा बढी संवाददाताहरूले काण्डसँग सम्बन्धित रिपोर्टिङ्ग गरेका त थिए तर सबै २० गते सम्पन्न भएको अन्त्येष्टि, राजपरिषदको घोषणा, उत्तराधिकारीसम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था जस्ता औपचारिक समाचारहरूको कभरेजमा जुटेका थिए। त्यसको अलावा डाक्टरहरूले मृतकहरूको पोष्टमार्टम गरे

कि गरेनन्, मृतकहरूको शारीरिक अवस्था कस्तो थियो, कहाँ कति गोली लागेको थियो, 'फरेन्सिक' प्रमाणहरूको महत्व के हो, त्यसको सहयोगले अपराधी पत्ता लगाउन कसरी मद्दत पुग्छ, दीपेन्द्रले गोली चलाएको बताउने प्रत्यक्षदर्शी सूत्रहरू (जो दीपेन्द्रका निकटका नातेदारहरू थिए)मार्फत राजदरबारभित्र दीपेन्द्रको विवाहबारे के कुराकानी हुने गरेको थियो, साँच्चिकै तनावमा कहिलेदेखि दीपेन्द्र थिए, नशाको लत कहिलेदेखि थियो (बेलायतको इटन कलेजमा पढ्दा लागू औषधका कारण एकपटक ठूलै समस्यामा युवराज दीपेन्द्र फँसेका थिए भनिन्थ्यो, त्यसको पुष्टि) अर्थात् राजपरिवारका बरिष्ठ सदस्यहरूको आनीबानी, आवतजावत र सरसंगत सबैको विश्लेषण गर्न सकिन्थ्यो । टिमवर्क भनेको अध्ययन, अनुसन्धान र व्यापक छलफलबाट संभव हुने कुरा हो । तर अरू बेला भै त्यत्रो काण्ड घट्टा रिपोर्टरहरू फिल्डमा दौडेर औपचारिक समाचार संकलन गर्नुबाहेक विचार विमर्श र बहस नगरेको रिपोर्टिङ्गमा स्पष्ट भल्किन्छ । जस्तो कि 'यति तोपको सलामी', 'मन थाम्न नसकेर बलिन्द्र धारा आँशु बगाए', 'महान राजा', जस्ता अलंकारहरू प्रयोग गरेर सर्वसाधारणको प्रतिक्रियायुक्त समाचार सबैजसो दैनिकहरूले छापे । त्यसैले जुनसुकै अखबार पढे पनि समाचारको विषयवस्तुमा तात्विक फरक पाइन्थ्यो ।

- पुनःस्थापित प्रजातन्त्रले व्यवस्था गरे बमोजिमको प्रजातान्त्रिक सरकार सूचना प्रवाहमा निरीह देखियो । दरबार र सरकारबीच ठूलै 'ग्याप' रह्यो सूचना प्रवाहसम्बन्धी व्यवस्थावारेमा । तर अखबारहरूले त्यो 'ग्याप'लाई पुर्ण प्रभावकारी भूमिका खेल्न सकेनन् । उदाहरणका लागि राजाको कालगतिले निधन भएको खण्डमा पनि कसरी कहाँबाट सूचना प्राप्त हुनसक्छ भन्ने स्पष्ट हुन सकेन । नारायणहिटी काण्ड अप्रत्यासित र कहालीलाग्दो थियो, सबै प्रणाली निकम्मा भयो भन्ने तर्क प्रस्तुत गर्न सकिन्छ तर भविष्यमा कालगतिले किन नहोस् कसैलाई कतै केही भइहालेमा सूचना प्रवाहको खाका तयार रहला त भन्ने प्रश्न टड्कारो छ । किनभने औपचारिक समाचार दिने राजदरबार संवाद सचिवालयको संरचना परिवर्तनबारे कसैले कलम चलाएनन् न त दरबारले नै त्यसमा हेरफेर गरेको तथ्य सार्वजनिक गर्‍यो ।
- सार्वभौम जनताको सर्वोच्च प्रतिनिधि प्रधानमन्त्रीसँग जति जानकारी थियो त्यो व्यक्त गर्न उनी हिचकिचाए । राजा रानीको अन्त्येष्टि सम्पन्न हुने वित्तिकै संवाददाताहरूसँग भएको जम्काभेटमा प्रधानमन्त्री कोइरालाले उक्त घटनाबारे तत्काल केही बोल्न नसक्ने अभिव्यक्ति दिएका थिए । प्रधानमन्त्रीले त अन्त्येष्टि कार्य शुरु हुनुअघि, घटना भएको भोलिपल्ट विहानै सूचनामाथि संवैधानिक अधिकारप्राप्त सञ्चार जगतलाई आफूसँग प्राप्त भएको जानकारी दिनुपर्थ्यो । प्रारम्भिक जानकारी घटनाको विस्तृत विवरण आउँदासम्म केही फरक हुन सक्थ्यो तर सम्पूर्ण जनमानस आफूले प्राप्त गर्नुपर्ने सूचनाको अभावमा पर्दैन्थ्यो । निरीह देखिएका प्रधानमन्त्रीलाई

अखबारहरूले उनी सार्वभौम जनताको सर्वोच्च प्रतिनिधि भएकाले उनको जानकारीमा रहेका सूचना प्रवाह गर्ने पर्ने सशक्त दबाव दिन सकेनन् ।

सम्पादकीयको निष्कर्ष

- अखबारहरूको सम्पादकीयको एउटा महत्वपूर्ण र बलियो पक्ष हो— समाजलाई निर्देशित गर्ने सबै राजनीतिक पार्टीहरू अन्यौलमा परेर चुपचाप बसिरहेका बेला कुनै न कुनै विचार प्रवाहित गर्नु । घटनाको छानबिनको माग राजनीतिक पार्टीहरूभन्दा पहिले नै अखबारहरूले गरिसकेका थिए । त्यसैगरी सर्वसाधारणलाई धैर्य धारण गर्न, संकटका बेला सबै एक हुन अखबारहरूले आह्वान गरेका थिए । राजनैतिक पार्टीहरूलाई पार्टी राजनीति भन्दामाथि उठेर काम गर्न तथा प्रशासकहरूलाई आक्रोशित भीड समयमै नियन्त्रण गर्न आग्रह गरेका थिए ।
- हिंसाको विरोधमा अडान, प्रजातन्त्र र संवैधानिक राजतन्त्रको निरन्तरताको वकालत, घटना छानबिन गर्न आवश्यक सार्वजनिक दबाव, राष्ट्रिय संकटका बेला पार्टी स्वार्थ माथि उठेर एक हुनुपर्ने आग्रह, र साथै घटनासम्बन्धी सूचना उपलब्ध गराउन आग्रह गरेका थिए । प्रतिवेदनको कमी कमजोरीमाथि सम्पादकीयहरूले टिकाटिप्पणी गरे ।
- सबै सम्पादकीयहरू उत्तिकै गतिला भने देखिएनन् । घटनाको छानबिन र 'फरेन्सिक' उपायहरूसहित विश्वासिलो छानबिन गर्नुपर्नेतर्फ वकालत नगरी शाही नेतृत्वको अभावमा खेलकुद क्षेत्र विरानो भयो भन्ने किसिमका सम्पादकीयहरू समेत छापिएका थिए । त्यसैगरी राजसंस्थाका कमी कमजोरी औंल्याउने वा आलोचनात्मक टिप्पणीसमेत कुनै पनि सम्पादकीयहरूले गरेनन् ।

राजदरबार काण्डलाई भ्याल बनाएर हेर्दा दैनिक अखबारमा हुने गरेको राजनीतिक रिपोर्टिङ्ग औपचारिकतामा सिमित रहने गरेको स्पष्ट हुन्छ । एउटा अखबारको एउटा समाचार अर्को अखबारको समाचारभन्दा खासै पृथक हुँदैन भने औपचारिक स्रोतमा आधारित हुने भएकाले शैलीगत भिन्नता बाहेक थप तथ्य पाउन पनि सकिन्न । राजनीतिक पार्टीका नेताले सभा समारोहमा दिएका भाषण तथा केन्द्रीय समितिको बैठक पछि प्रवक्ताले दिएका तथ्यहरू अहिलेको राजनीतिक रिपोर्टिङ्गको मुख्य विषयवस्तु हो । पार्टीका नेताहरूबीच एक आपसमा द्वन्द्व भएका बेला रिस फेर्न एक अर्काको पोल खोल्न पत्रकारलाई दिइने जानकारी दैनिक अखबारका मुख्य समाचार बन्ने गरेका छन् । निरन्तर लागिपरेर सन्तुलित र खोजीपूर्ण राजनैतिक रिपोर्टिङ्गहरू ब्रोडशिटहरूमा नगण्य छापिन्छन् । राजनीतिक रिपोर्टिङ्गको यो प्रवृत्ति नारायणहिटी काण्डमा पनि कायम रट्यो । राजनीतिक रिपोर्टिङ्गमा विद्यमान कमजोरीको वस्तुपरक विश्लेषण गर्ने र कमी कमजोरी

हटाउनेतिर लाग्ने हो भने खोजी र अनुसन्धानमूलक समाचारहरू आउने विश्वास गर्न सकिन्छ ।

धन्यवाद

मार्टिन चौतारीको सहयोगमा यो लेख तयार गरिएको हो । लेखको शुरुका मस्यौदा पढी सुझाव र टिप्पणी गर्ने प्रत्यूष वन्त र रमेश पराजुलीप्रति आभारी छु । लेखमा रहेका हुनसक्ने कमी कमजोरी मेरा नै हुन् । यो लेख प्रत्यूष वन्त, रमेश पराजुली र रमा पराजुलीद्वारा सम्पादित मिडियाको अन्तर्वस्तु: विविध विश्लेषण (सन् २००२, मार्टिन चौतारी/सामाजिक विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र) मा पनि प्रकाशित छ ।

परिशिष्ट

घटनाको यथार्थ विवरण^१

नारायणहिटी राजदरवारमा २०५८ जेठ १९ गते शुक्रवार राती घटेको घटनाको यथार्थ तथ्य संकलन गर्ने क्रममा यस उच्चस्तरीय समितिबाट घटनास्थलको अवलोकन, भौतिक चीज वस्तुको संकलन र वैज्ञानिक परीक्षण, घटना प्रत्यक्ष रूपमा देख्ने, घटनाबाट पीडित, एवं शाहीरक्षकहरू लगायतका उद्धारकार्यमा संलग्न व्यक्तिहरू, उपचार कार्यमा संलग्न चिकित्सकहरू लगायतका व्यक्तिहरूसँग सोधपुछ गर्ने कार्य गरियो। यसका अतिरिक्त छानविनका क्रममा बुझिएका मानिसहरूबाट खुल्न आएको तथ्यका सन्दर्भमा बुझ्न आवश्यक देखिएका मानिसहरूसँग बुझ्ने, सोधपुछ गर्ने एवं सम्बन्धित ठाउँहरूबाट आवश्यक रेकर्ड कागजात फिकाउने समेतका कार्यहरू गरी छानविनबाट निम्न बमोजिमको तथ्य खुल्न आएको छ:

१. नारायणहिटी राजदरवारमा हरेक महिनाको तेस्रो शुक्रवार राती नियमित रूपमा पारिवारिक जमघटको आयोजना गर्ने परम्परा रहे अनुसार २०५८ जेठ १९ गते शुक्रवार पनि जमघटको आयोजना भएको पाइयो। नारायणहिटी राजदरवारको त्रिभुवन सदनमा आयोजना गरिएको सो जमघटमा श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव (यसपछि श्री ५ महाराजाधिराज भनिएको), श्री ५ बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवीशाह (यस पछि श्री ५ बडामहारानी भनिएको), श्री ५ मुमाबडामहारानी रत्न राज्यलक्ष्मी देवी शाह (यस पछि श्री ५ मुमा बडामहारानी भनिएको), श्री ५ युवराजाधिराज दीपेन्द्र वीर विक्रम शाह (यस पछि श्री ५ युवराजाधिराज भनिएको), श्री ५ अधिराजकुमार नीराजन वीर विक्रम शाहका अतिरिक्त राजपरिवारका अन्य सदस्यहरू एवं शाही-नातेदारहरू गरी २४ जनालाई राती ७:३० बजे आमन्त्रण गरिएकोमा आमन्त्रितमध्ये श्री ५ अधिराजकुमारी प्रेक्षा राज्यलक्ष्मी देवी शाह, कुमार

२. यो नारायणहिटी राजदरवारको २०५८ जेठ १९ गतेको घटना सम्बन्धमा तथ्य जाहेर गर्न गठित उच्चस्तरीय समितिले श्री ५ ज्ञानेन्द्र समक्ष जाहेर गरेको प्रतिवेदनको पूर्ण पाठ हो।

200 रमा पराजुली

श्री मोहनबहादुर शाही र राजकुमारी विमला सिंह गरी ३ जना बाहेक अन्य सबैको उपस्थिति रहेको तथ्य श्री ५ महाराजाधिराजका प्रमुख सचिवालयको २६ जेठ २०५८ को पत्रबाट खुल्न आएको छ। आमन्त्रित पाहुनाहरूको नामावली अनुसूचीमा समावेश गरिएको छ।

२. उल्लिखित जमघट कार्यक्रम आयोजना गरिएको स्थान श्री ५ युवराजाधिराजको खोपी रहेको बंगला त्रिभुवन सदनमा राती ७:३० बजेभन्दा अगाडि नै सर्वप्रथम श्री ५ युवराजाधिराज उपस्थित भएको तथ्य शाही पार्श्ववर्ती गजेन्द्र वोहरा समेतको बनाइवाट पुष्टि भएको छ। त्यसपछि क्रमशः आमन्त्रितहरूको आगमन भएको देखिन्छ। राती ८ बजे श्री ५ युवराजाधिराजले आफ्नो मोटरबाट श्री ५ मुमाबडामहारानी राजहुने बंगला महेन्द्र-मञ्जिल सवारी भई श्री ५ मुमा बडामहारानीलाई मौसूफको मोटर आफैले चलाई जमघटस्थान त्रिभुवन सदनमा सवारी चलाइवक्सेको देखिन आयो। श्री ५ मुमा बडामहारानी विलियार्ड कोठाको पूर्वतर्फ सानो बैठक भनिने कोठामा श्री ५ अधिराजकुमारी हेलेन शाहसंग राजभइवक्स्यो। राजपरिवारका सदस्य एवं शाही नातेदारहरूको उपस्थिति भैसकेपछि अन्तमा राती करिब ८:३० बजे श्री ५ महाराजाधिराज मौसूफको अफिसबाट सीधै त्रिभुवन सदनमा पैदल सवारी भई श्री ५ मुमा बडामहारानी सरकारको दर्शन गरिवक्सी केही समयको भलाकुसारी पछि विलियार्ड कोठातर्फ सवारी भएको तथ्य घटनाक्रमका प्रत्यक्षदर्शीहरूबाट खुल्न आयो।

३. श्री ५ युवराजाधिराजले ७:३० बजे त्रिभुवन सदनको विलियार्ड कोठामा केही समय एकलै विलियार्ड खेलिवक्सेको र त्यस क्रममा १/२ पेग निट (पानी नराखी) Famous Grouse हिवस्की समेत पिइवक्सेको तथ्य मौसूफका एडिसी गजेन्द्र वोहरा र शाही नातेदार महेश्वर सिंह तथा रवि शम्शेर ज.व.रा. समेतको बनाइवाट देखियो। श्री ५ महाराजाधिराजको त्रिभुवन सदनमा सवारी हुनुभन्दा केही समय अगाडि (करिब १०-१२ मिनेटजति अगाडी) श्री ५ युवराजाधिराज शरीर थाम्न नसकी ढलपल ढलपल गरेको देखि हिवस्कीको असरले हो कि? भन्ने सम्झी श्री ५ अधिराजकुमार नीराजन, श्री ५ शाहज्यादा पारस, कुमार गोरख र डा. राजीव समेत ४ जना भई श्री ५ युवराजाधिरालाई त्रिभुवन सदनभित्र रहेको मौसूफको खोपीमा सवारी चलाएको कुरा बुझिएका प्रत्यक्षदर्शीहरूबाट खुल्न आएको छ।

४. श्री ५ युवराजाधिराज विलियार्ड कोठामा रहँदाकै अवस्थामा राती ८ बजेर १९ मिनेटको समयमा आफ्ना पार्श्ववर्ती गजेन्द्र वोहरालाई चुरोट ल्याउन मोवाइल फोनबाट हुकुम भएको र हुकुम भएवमोजिम गजेन्द्र वोहराले श्री ५ युवराजाधिराजका शाही अर्दली रामकृष्ण केसीलाई आदेश गरे अनुसार निजले विशेष प्रकारको (शिखर चुरोटमा गाँजा र अर्को नाम नखुलेको कालो पदार्थ मिसाई तयार गरिएको) चुरोट विलियार्ड कोठाको पूर्व ढोकामा गई श्री ५ शाहज्यादा पारस मार्फत जिम्मा दिइआएको

भन्ने निज रामकृष्णबाट जानकारी पाइयो। गाँजा लगायतको कालो पदार्थको व्यवस्था श्री ५ युवराजाधिराजले स्वयं गर्ने गरेको, कहाँबाट ल्याएको हुन्छ भन्ने थाहा नभएको र करिब १ वर्ष देखि आफूले त्यस्तो चुरोट बनाई दिने गरेको कुरा श्री ५ युवराजाधिराजका अर्दली रामकृष्ण केसीले समितिलाई जानकारी दिए। श्री ५ युवराजाधिराजका शाही पावर्श्ववर्ती गजेन्द्र वोहरा र राजु कार्की समेतबाट श्री ५ युवराजाधिराजले त्यस प्रकारको चुरोट पिउने गरिबक्सको कुरा समिति समक्ष बताएकोले अर्दली रामकृष्ण केसीको भनाइ पुष्टि हुन आउँछ।

५. छानविनको क्रममा केही टेलिफोनको विवरण आवश्यक भएकोले नेपाल दूरसंचार संस्थानबाट प्राप्त मोबाइल फोनको विवरण अनुसार २०५८ जेठ १९ गते राती ८:१२ बजेको समयमा श्री ५ युवराजाधिराजको मोबाइल नम्बर ९८१०२१५१३ बाट नेपाल ग्याँस उद्योगको नाममा दर्ता रही उषा राणालाई दिइएको मोबाइल नम्बर ९८१०२४३३९ मा एक मिनेट चौध सेकेण्ड (१:१४) देवयानी राणासंग कुरा भएको र दोश्रो पटक देवयानी राणाले राती ८:१९ बजे फोन नं. ०१४२३०५१ बाट श्री ५ युवराजाधिराजसंग मौसूफको मोबाइल नं. ९८१०२१५१३ मा ४ मिनेट १४ सेकेण्ड (४:१४) कुरा भएको अभिलेखबाट देखियो। पुनः राती ८:३९ बजे श्री ५ युवराजाधिराजले आफ्नो मोबाइल नं. ९८१०२१५१३ बाट देवयानी राणालाई मोबाइल नं ९८१०२४३३९ मा :३२ सेकेण्ड कुरा गरेको तथ्य सोही विवरणबाट खुल्न आएको छ। काठमाडौं, महाराजगंज बस्ने निज देवयानी राणासंग श्री ५ युवराजाधिराजको घनिष्ट सम्बन्ध रहेको तथ्य शाही पार्श्ववर्तीहरू गजेन्द्र वोहरा र राजु कार्की तथा श्री ५ युवराजाधिराजको मित्र सुप्रिया शाहको भनाइबाट खुल्न आएको छ। श्री ५ युवराजाधिराज र देवयानी राणाका बीच सम्पर्क रहेको तथ्य देवयानीका मातापिता स्वयंले समिति समक्ष सोधपुछका क्रममा उल्लेख गर्नुभयो। देवयानी राणालाई समितिले बुझ्न खोज्दा उपचारको क्रममा निज भारतमा रहेको बुझिएकाले भारतस्थित शाही नेपाली राजदूत डा. भेषवहादुर थापालाई समितिको तर्फबाट अख्तियार गरिए बमोजिम देवयानी राणालाई बुझ्दा (निजको आवाज अंकित टेप रिकर्ड अनुसार) पनि श्री ५ युवराजाधिराज र देवयानी राणाका बीच घनिष्टता रहेको तथ्य पुष्टि भएको छ।

६. देवयानी राणाले श्री ५ युवराजाधिराजसंगको कुरा आफ्नो व्यक्तिगत विषय भएकोले त्यसबारे बताउन नचाहेको र राती ८:२५ बजे कुरा भइरहेको समयमा श्री ५ युवराजाधिराजको स्वर लड्वराई रहेको जस्तो लागेकोले सरकारसंग अरू कुरा हुन नसकेको कारणले "श्री ५ युवराजाधिराजको स्वर अलि लड्वराइ राखेको छ अलि सञ्चो छैन कि? भनी श्री ५ युवराजाधिराजको पार्श्ववर्ती गजेन्द्र वोहरालाई अफिसमा र राजु कार्कीलाई निजको घरमा फोन गरेर खोपीमा गई हेर्न आग्रह गरेकी हुँ" भनी उल्लेख गरेको पाइयो।

202 रमा पराजुली

७. देवयानी राणाले श्री ५ युवराजाधिराजको पार्श्ववर्ती गजेन्द्र वोहरालाई फोन गरेपछि र राजु कार्कीले गजेन्द्र वोहरालाई फोनबाट सो सम्बन्धी समाचार दिएपछि गजेन्द्र वोहराको आदेशानुसार श्री ५ युवराजाधिराजको अर्दली रामकृष्ण केसी र द्वारे आमा जमुना अधिकारी श्री ५ युवराजाधिराजको खोपीमा पुग्दा श्री ५ युवराजाधिराज भुइँमा पल्टिराखिबक्सेको र शरीरको माथिल्लो कपडा फुकाल्न खोजी बक्सेको देखि सो कपडा फुकाल्न निजहरूले सहयोग गरेको र कपडा फुकालीसकेपछि श्री ५ युवराजाधिराज वाथरूम सवारी होइबक्सेको, वाथरूमभित्र वाक वाक गरिबक्सेको आवाज जमुना अधिकारी समेतले सुनेको र वाथरूमबाट निस्कबक्सेपछि श्री ५ युवराजाधिराजले ती दुवैजनालाई सुत्न आ-आफ्नो कोठातिर जानूभनी हुकुम भएको भन्ने द्वारे आमा र अर्दली रामकृष्ण केसीको कथन रहेको छ।

८. राती ८:३९ बजे श्री ५ युवराजाधिराजले आफ्नो मोवाइल फोन नं. ९८१०२१५१३ बाट देवयानी राणालाई ९८१०२४३३९ नं को मोवाइलमा ३२ सेकेण्ड कुरा गरिबक्सेको दूरसंचारको अभिलेखबाट देखिएकोमा सो कुरालाई देवयानी राणाले स्वीकार गरी श्री ५ युवराजाधिराज सरकारबाट "अब म सुत्न लागें", "गुड नाईट, भोलि कुरा गरौंला" भनीबक्सेको भन्ने निजको कथन रहेको छ।

९. देवयानी राणासंग फोन सम्पर्क गरिबक्से पश्चात् श्री ५ युवराजाधिराजबाट सैनिक कम्ब्याट पोशाक पहिरी हात हतियार समेत लिई खोपी बाहिर निस्कबक्सिदा श्री ५ युवराजाधिराजको अर्दली रामकृष्णले देखि श्री ५ युवराजाधिराजको बाहिर सवारी हुने रहेछ क्यार भन्ने ठानी "इमर्जेन्सी ब्याग टक्रायार्ड सरकार?" भनी जाहेर गर्दा श्री ५ युवराजाधिराजबाट "पर्देन अहिले" भन्ने हुकुम भएको भन्ने अर्दली रामकृष्णको कथन रहेको छ।

१०. श्री ५ युवराजाधिराज कम्ब्याट सैनिक पोशाकमा दुईतर्फ राइफल र १२ वोर भिरिबक्सी विलियार्ड कोठातर्फ प्रवेश गरिबक्सेको विलियार्ड कोठासंगै जोडिएको डाइनिङ्ग कोठाको पूर्वपट्टिको बैठकबाट व्वाइज बच्चुराम केसीले देखेको भन्ने निजको कथन रहेको छ।

११. श्री ५ युवराजाधिराज सैनिक कम्ब्याट पोशाकमा विलियार्ड कोठामा प्रवेश गरिबक्सी कालो रङ्गको बन्दुक (9 mm. Caliber MP-5K Automatic Sub-machine Gun) द्वारा कोठाको सिलिङ र पश्चिम भित्तातर्फ फाएरिङ्ग गरेपछि तत्काल विलियार्ड टेबुलको पूर्व छेउमा उभिएर अरूहरूसंग कुरा गरिबक्सेको अवस्थामा श्री ५ महाराजाधिराजलाई भटटट फायर गरी पछाडि सदैँ विलियार्ड कोठा बाहिर निस्की सो कोठाको पूर्वतर्फ भित्री बगैँचाको छेउकै उत्तरतर्फ भ्याङ्ग नजिक १२ वोरको बन्दुक (SPAS 12-L FRENCH SPA) फ्याँकी पुनः भित्र विलियार्ड कोठामा प्रवेश गरी बत्ती र टेलिस्कोप सहितको राइफल (5.5 mm. Caliber Colt

M-16 A2) सोभ्याउदै आएर भटटट पादै पुनः श्री ५ महाराजाधिराज एवं कुमार गोरख शम्शेर राणा, श्री धीरेन्द्र शाह र कुमार खड्गविक्रम शाह समेतलाई फाएरिङ्ग गरी पछाडि सदैँ ढोकामा पुगी पुनः अगाडि बढेर तेस्रो पटक श्री ५ अधिराजकुमारी श्रुति राज्यलक्ष्मी देवी राणा, श्री ५ अधिराजकुमारी शारदा राज्यलक्ष्मी शाह, श्री ५ अधिराजकुमारी शान्ति राज्यलक्ष्मी सिंह र श्री ५ शाहज्यादी जयन्ती शाह लगायत अन्यलाई लाग्ने गरी जथाभावी परररर फाएरीङ्ग गरी श्री ५ युवराजाधिराज विलियार्ड कोठाबाट बाहिर पूर्वतिरको भित्री बगैँचातर्फ पछाडि सदैँ गइबक्सको भन्ने व्यहोरा घटनास्थलमा उपस्थित श्री ५ अधिराजकुमारी शोभा, श्री ५ शाहज्यादा पारस, कुमार गोरख, केतकी चेष्टर, रवि शम्शेर, डा. राजीव शाही, महेश्वर कुमार सिंह समेतको भनाइ रहेको छ।

१२. विलियार्ड कोठामा तेस्रो पटक अन्धाधुन्द फाएरिङ्ग गरे पश्चात् पछाडि सदैँ सदैँ पूर्व तर्फको भित्री बगैँचातिर जाँदा रातो सारी पहिरिएको महिलाको आकृतिले पनि त्यसतर्फ खेदै गरेको दृश्य विलियार्ड कोठासंग जोडिएको उत्तरतर्फको डाईनिङ्ग रूमबाट ब्वाइज शान्तबहादुर खड्का समेतले देखेको भनी निजले बताएको पाइयो। विलियार्ड कोठाबाट पूर्व भित्री बगैँचामा जाने बाटो हुँदै सो बगैँचाको उत्तर त्रिभुवन सदन खोपीतर्फ जाने बाटो र पूर्वतर्फ रहेको प्रतीक्षास्थल (सेड)मा जाने सानो बाटोको संगम जस्तो ठाउँमा श्री ५ बडामहारानीको पछाडि पछाडि श्री ५ अधिराजकुमार नीराजन सवारी भएको भन्ने श्रीमती केतकी चेष्टर समेतको भनाइ रहेको र सोही ठाउँमा रहेको नीलकाँडाको भ्याङ्ग नाघी सानो चौरमा उभिएर दक्षिण मोहडा गरी उत्तरबाट दक्षिणतर्फ गोली चलेको त्यहाँ प्राप्त भएको गोलीको खोकाको स्थिति र दक्षिणतर्फको भित्तामा रहेको गोली लागेको प्वालहरू समेत घटनास्थलको अवलोकनबाट देखिएको र सो ठाउँमा नै श्री ५ अधिराजकुमार नीराजन पूर्वतर्फ टाउको परेर ढलिबक्सको अचेत अवस्थामा देखिएको भन्ने उद्धार गर्न आएका सेनानी विष्णु खड्का समेतले त्यहाँबाट बोकी बाहिर ल्याई मोटरमा राखी अस्पताल पुऱ्याएको भन्ने पाइयो।

१३. विलियार्ड कोठामा भएको फाएरिङ्ग पश्चात् त्रिभुवन सदनको मूल ढोकाको दाहिने पट्टिको एडिसी अफिसको भित्री कोठामा रहेको शाही पार्श्ववर्तीहरू फाएरिङ्गको आवाज र "डाक्टर चाँडो बोलाऊ....." भन्ने आवाज सुनी भित्र गई विलियार्ड कोठाबाट चाँडो उद्धार गर्न सो कोठाको दक्षिणतर्फको सँधै बन्द रहने गरेको ढोकाको सिसा फुटाएर शाही पार्श्ववर्ती महासेनानी सुन्दरप्रताप राना समेत भित्र प्रवेश गरी श्री ५ महाराजाधिराज सरकारलाई अचेत अवस्थामा बाहिर बोकेर ल्याई मोटरमा राखी सैनिक अस्पताल छाउनी लगेको भन्ने शाही पार्श्ववर्तीहरूको कथन रहेको देखिन्छ।

204 रमा पराजुली

१४. श्री ५ युवराजाधिराजको खोपीतर्फ जाने सानो पोखरीको पुलबाट उत्तर लागी माथि तलाको खोपीतर्फ जाने मुख्यद्वार हुँदै भित्री भन्याङ्गको सातौं खुड्किलोमा श्री ५ वडामहारानीलाई खोपीमा पुग्ने ठाउँको भन्याङ्गको माथिल्लो भागमा रहेको ल्याण्डिङ्ग एरियाबाट फाएरिङ्ग भई श्री ५ वडामहारानी ढलिक्कसको भनिएको सो ठाउँमा गिदी बाहिर निस्की छरपष्ट भएको, केही दाँत र वंगाराहरू समेत भरी छरिएर यत्रतत्र रहेको, रातो टीका, दुईवटा कानको रातो टप, रातो चुराको टुक्राहरू रहेको, रगतको छिर्काहरू ठाउँ ठाउँमा लागेका एक किसिमको रगतको खोलै बगेको स्थिति घटनास्थलको अवलोकनबाट देखिएको छ।

१५. श्री ५ युवराजाधिराज राज हुने त्रिभुवन सदन (जहाँ श्री ५ युवराजाधिराजको खोपी छ) अगाडिको बगैँचाको स-साना पोखरीको सानो पुलको दक्षिण भागमा उत्तानो पल्टी छ्दार छ्दार आवाज निकाली रहेको अवस्थामा श्री ५ युवराजाधिराजलाई भेटिएको भनी उद्धारकर्मी सेनानी विष्णु खड्का एवं शाही पार्श्ववर्ती समेतले समिति समक्ष जानकारी गराएको देखिन्छ। श्री ५ युवराजाधिराजको साथमा रहने गरेको भनिएको 9 mm. Caliber Glock Ges. पिस्तोल र खोका समेत पूर्वपट्टिको पोखरीको पानीमा रहेको घटनास्थलको अवलोकन गर्दा पाइएको छ। 5.56 Caliber M-16 A2 राइफल पनि सोही स्थानको पश्चिमपट्टि रहेको सानो चौरमा रहेको घटनास्थल अवलोकनको क्रममा पाइएको छ।

१६. उपर्युक्त बमोजिमको विलियार्ड कोठा र सो कोठाको पूर्वी बगैँचा एवं खोपीमा जाने भन्याङ्गमा भएको घटना पश्चात् शाही पार्श्ववर्तीहरू एवं अन्य सुरक्षाकर्मीहरूले उद्धार गरी श्री वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल छाडनीमा पुऱ्याएकोमा अस्पताल पुऱ्याउँदाको समय र अवस्थाको सम्बन्धमा यस समितिमा देहाय बमोजिमको जानकारी प्राप्त भएको देखिन्छ :

- (क) श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव राती ९:१५ बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुऱ्याउँदा मृत घोषित।
- (ख) श्री ५ वडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाह राती ९:१५ बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुऱ्याउँदा मृत घोषित।
- (ग) श्री ५ अधिराजकुमार नीराजन वीर विक्रम शाह राती ९:१५ बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुऱ्याउँदा मृत घोषित।
- (घ) श्री ५ अधिराजकुमारी श्रुति राज्यलक्ष्मीदेवी राणा राती ९:२० बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुऱ्याएको र ९:५५ बजे अस्पतालमा मृत घोषित।
- (ङ) श्री ५ अधिराजकुमारी शान्ति राज्यलक्ष्मी देवी सिंह राती ९:३५ बजे वीरेन्द्रसैनिक अस्पताल पुऱ्याउँदा मृत घोषित।

- (च) श्री ५ अधिराजकुमारी शारदा राज्यलक्ष्मी देवी शाह राती ९:३० बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुन्याउँदा मृत घोषित।
- (छ) श्री ५ शाहज्यादी जयन्ती राज्यलक्ष्मी शाह राती ९:३० बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुन्याउँदा मृत घोषित।
- (ज) श्री कुमार खड्ग विक्रम शाह राती ९:३५ बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुन्याउँदा मृत घोषित।
- (झ) श्री ५ युवराजाधिराज दीपेन्द्र वीर विक्रम शाह २०५८/२/१९ राती ९:२४ बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुन्याएको र २०५८/२/२२ गते सोही अस्पतालमा विहान ३:४५ बजे मृत घोषित।
- (ञ) श्री धीरेन्द्र शाह २०५८/२/१९ राती ९:२४ बजे वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल पुन्याएको र २०५८/२/२२ गते वेलुकी ५:५७ बजे सोही अस्पतालमा मृत घोषित।

१७. माथि उल्लेख गरिएका १० (दश) जना बाहेक सो घटनामा परी अन्य कोही कसैको मृत्यु भएको भन्ने कहीं कतैबाट खुल्न आएको देखिएन।

१८. घटनाबाट पीडित घाइतेहरू वर्तमान श्री ५ बडामहारानी कोमल राज्यलक्ष्मी देवी शाह, श्री ५ अधिराजकुमारी शोभा राज्यलक्ष्मी शाही, कुमार गोरख शम्शेर ज.ब.रा. र श्रीमती केतकी चेष्टरलाई गम्भीर घाउ चोट लागेको तथ्य अस्पतालबाट प्राप्त घाउ चोट विवरणबाट देखिन्छ।

१९. श्री ५ युवराजाधिराजलाई घटनाको तत्कालपछि उपचारका लागि वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल छाउनी लगिएकोमा सो अस्पतालबाट प्राप्त २०५८/२/२८ को पत्र अनुसार कालो आर्मी बुट, आर्मीको क्याम्पफलाईज (कम्ब्याट) ज्याकेट, पाईण्ट, छालाको कालो पञ्जा, कालो मोजा र क्याम्पफलाईज भेष्ट लगाएको अवस्थामा रहिबक्सेको उल्लेख भएको छ। सो कपडा, पञ्जा, जुत्ता आदि र वेव बेल्ट समेत समितिले फिकार्ड अवलोकन गरेको र सोमा लागेको रगत र पहुँलो पहुँलो पदार्थको प्रयोगशालामा परीक्षण गराउँदा “B” समूहको रगत भन्ने विशेषज्ञको राय प्राप्त भएको छ। मृतकहरू मध्ये श्री ५ बडामहारानी तथा श्री ५ युवराजाधिराजको रगत समूह पनि “B” रहेको पाइन्छ।

२०. श्री ५ युवराजाधिराजलाई उपचारका लागि अस्पताल पुन्याउँदा पञ्जा लगाएको अवस्थामा पुन्याईएको अस्पतालको पत्र प्राप्त हुन आएको छ। सो पञ्जा पनि समितिलाई उपलब्ध गराइएको छ। सो एकजोर पञ्जा बाहेक घटनास्थल एवं अस्पताल समेतबाट अन्य कुनै पञ्जा प्राप्त हुन सकेको देखिँदैन।

२१. (क) 5.56 Caliber Colt M-16 A2 हतियार नं. A0073943 (Commando) Automatic Rifle बाट प्रहार भएका ४७ वटा Cartridge Cases फेला

206 रमा पराजुली

परेको पाइयो। उक्त राईफलको क्षमता प्रति मिनेट ७०० देखि १००० गोली फायर हुन सक्ने भन्ने विशेषज्ञको रायबाट देखिन्छ।

- (ख) घटनास्थलमा रहेका २९ वटा Cartridge Cases 9 mm. Caliber MP-5 K Automatic Sub-machine Gun बाट प्रहार भएको र उक्त बन्दुकको क्षमता प्रति मिनेट ९००सम्म गोली फायर हुन सक्ने भन्ने विशेषज्ञको रायबाट देखिन्छ।
- (ग) घटनास्थलमा फेला परेको २ वटा Cartridge Cases 9 mm. Caliber MP-5 K Automatic Ges.m.b.H Pistol बाट प्रहार भएको भन्ने विशेषज्ञको रायबाट देखिएको छ। उक्त Cartridge श्री ५ युवराजाधिराजलाई उद्धारकर्मीहरूले घाइते अवस्थामा फेला पारेको भनिएको सानो पुल छेउमा रहेको पोखरीमा फेला परेको थियो।
- (घ) उपरोक्त प्रकरण (क) मा उल्लेख भएको A0073943 नं. को M-16 बन्दुक शाही रक्षक सैनिक प्रहरी राजदरवारको ०५६/५/३१ को माग बमोजिम निकाशी भई शाही नेपाली सेनाको हतियार भण्डारबाट बुभिलिई राजदरवार कोतखानामा बुझाएको भनी समितिको कार्यालयमा सह-सेनानी माधव भण्डारीले बताएको। सो हतियार श्री ५ युवराजाधिराज समेत ट्रेकिङमा सवारी भैवक्सेको बेला साथमा लिइ सवारी भएको। श्री ५ युवराजाधिराज सरकारले चाहिबक्सको बेलामा राजदरवार कोतबाट सिधै पनि हतियार लिने प्रचलन रहेको व्यहोरा श्री ५ युवराजाधिराजका पार्श्ववर्ती गजेन्द्र बोहराले सोधपुछको क्रममा उल्लेख गरेको समेत पाइयो।
- (ङ) एउटा पेस्तोल र 9 mm. Caliber को बन्दुक १ समेत शाही पार्श्ववर्ती राजदरवारबाट माग भए बमोजिम २०५३/१/२७ र २०५६/७/२८ मा निकाशा भएको देखिन्छ। श्री ५ युवराजाधिराजका अंगरक्षक गजेन्द्र बोहराको अनुसार उक्त हतियारहरू श्री ५ युवराजाधिराजकै साथमा (जिम्मामा) रहेको थियो।
- (च) 9 mm. G19 Glock नं. YY 334 नं. को पेस्तोल समेत २०५५/१०/२२ मा श्री ५ अधिराजकुमार नीराजनका बाहुलीमा दाखिला हुने गरी कोतबाट निकासी भएको राजदरवारबाट प्राप्त विवरणबाट देखिन्छ।
- (छ) विलियार्ड कोठामा फेला परेको 9 mm. Caliber Glock पेस्तोल र Lawn को दक्षिण पश्चिम बाटो छेउ कुनामा फेला परेको र 12 Bore Single Barrel Shot Gun बाट सो घटनामा Fire भएको भन्ने विशेषज्ञको राय एवं फेला परेका कारतुस समेतबाट देखिन आएन।

२२. नारायणहिटी राजदरवार त्रिभुवन सदनभित्र एडिसीको कार्यालय रहेको मूल प्रवेशद्वार र पूर्वतर्फको सानो बन्द रहेको सानो गेट बाहेक सो घटनाभएको स्थानमा प्रवेश गर्ने अन्य मार्ग घटनास्थलको अवलोकनबाट प्रत्यक्षतः देखिन आएन। घटनास्थलको नक्सा स्केच यसै प्रतिवेदनको अनुसूचीमा दिइएको छ।

२३. २०५८ जेठ १९ गते शुक्रवार नारायणहिटी राजदरवारमा घटेको घटनामा परी मृतक हुने सबैको मृत्युको कारण बन्दुकको गोली लागेको कारणबाट भएको कुरा वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल छाउनीका सम्बन्धित चिकित्सकहरूको राय समेतबाट देखिएको छ। घटनाबाट पीडित घाइतेहरूको घाउ चोट समेत गोली लागेको कारणबाट भएको कुरा स्वयम् घाइतेहरूले सोधपुछको क्रममा उल्लेख गरेको पाइयो। वीरेन्द्र सैनिक अस्पतालबाट प्राप्त जानकारी अनुसार पनि घाइतेहरूको घाउ चोटको कारण बन्दुकको गोली लागी परेको भन्ने देखियो।